

DATE RADIOCARBON DIN SITUL ARHEOLOGIC DE LA TURDAȘ-LUNCĂ (CERCETĂRILE PREVENTIVE ALE ANULUI 2011) (V). CRONOLOGIA ABSOLUTĂ A CULTURII TURDAȘ ÎN SITUL EPONIM ACESTEIA

Sabin Adrian Luca*

Tiberiu Bogdan Sava, Maria Ilie, Andreea Dima,
Daniela Pascal, Gabriela Sava, Cristian Mănăilescu**
Florentin Perianu, Raluca Teodorescu, Adrian Luca***

Cuvinte-cheie: neolitic, eneolitic și perioada dacică clasică, analize radiocarbon, Turdaș-Luncă, campania de cercetări preventive 2011, Transilvania, România

Keywords: neolithic, eneolithic and classic dacian period, radiocarbon analyzes, Turdaș-Luncă, preventive research campaign of 2011, Transilvania, Romania.

Radiocarbon data from the archaeological site from Turdaș-Luncă (preventive research of 2011) (V) The absolute chronology of Turdaș in the eponymous site of culture (Abstract)

Preventive archaeological research from 2011 led to sensational discoveries. Between these, samples were collected for the extraction of radiocarbon data. We analyze them in these lines. They belong to the epochs: early Neolithic and Eneolithic (Turdaș culture), developed Eneolithic (Petrești culture) and the classical dacian period (1 st century BC – 2 nd century AD). We have, at this moment, the first stratigraphic column corroborated with absolute chronological data of the site that gives the name of the Turdaș culture.

We analyzed 40 samples that were collected from closed archaeological features (deep dwellings, pillar pits, ritual pits). The radiocarbon data obtained (from coal remains and animal bones) corroborated with stratigraphic observations led to the absolute and relative chronology of the from Luncă point, but also to an absolute chronology of the Turdaș culture, a cultural phenomenon distinct from the Vinča culture. It influences it to a small extent (phase Ia (fig. 33–40; table VI; graph 11–12) and b (fig. 24–32; table VI; graph 9–10); phase I/II (fig. 19–23; table V; graph 7–8); phase II (fig. 11–18; table IV; graph 5–6); phase II/III (fig. 8–10; table III) and phase III (fig. 5–7; table III; graph 3–4). The next culture – Petrești – is illustrated by the samples from fig. 3–4; table II; graph 2, and the classical dacian period through those from fig. 1–2; table I; graph 1). In graph 13 we have a general illustration of the evolution of radiocarbon data for Turdaș and Petrești culture.

All these firm data will bring a little peace in the souls of those seeking successes not achieved through work, but through speculation.

Scurt istoric al cercetării sitului de la Turdaș-Luncă, județul Hunedoara

Situl arheologic din hotarul comunei Turdaș, punctul *Luncă* sau *La Luncă* a fost semnalat din anii '60 ai secolului XIX de F.W. Schuster¹. Acesta

era influențat de cercetarea stratigrafică – la nivelul epocii – efectuată în anul 1875 de Z. Torma².

Amănunte despre viața femeii-arheolog Z. Torma

* Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Bd. Victoriei nr. 10, Sibiu, sabinadrian.luca@ulbsibiu.ro; Muzeul Național Brukenthal, Piața Mare nr. 4–5, Sibiu, sabin.luca@brukenthalmuseum.ro.

** Laboratorul RoAMS, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, Măgurele-Ilfov, tiberiu.sava@nipne.ro, maria.ilie@

nipne.ro, andreea.dima@nipne.ro, daniela.pascal@nipne.ro, sava_gabriela_nicoleta@yahoo.com, cristian.manailescu@nipne.ro.

*** Muzeul Național Brukenthal, Piața Mare nr. 4–5, Sibiu, florentin_florentin13@yahoo.com, raluca.teodorescu@brukenthalmuseum.ro, luca.adrian87@gmail.com.

¹ Gooss 1877, 103; Gooss 1878, 593; Luca 2001, 19.

² Gooss 1878, 593.

sunt reliefate în lucrările lui M. Roska³, A. László⁴, Gh. Lazarovici⁵ sau Luca 2001⁶.

Despre situl în sine s-au publicat amănunte suplimentare de către M. Roska în 1928 (după cercetări arheologice stratigrafice)⁷ și 1941 (după explorarea aprofundată a colecțiilor Z. Torma, în principal cele din depozitele Muzeului Ardealului din Cluj)⁸.

Influența fundamentală în cercetarea aprofundată a sitului a venit după cercetarea publicată de Gh. Lazarovici și colaboratorii în anul 1991⁹.

Săpăturile sistematice începute de noi în anul 1992 s-au desfășurat până în anul 1998. Acestea au fost publicate în două volume¹⁰. De asemenea, s-au publicat foarte multe articole în limba română¹¹ sau limbi de circulație internațională¹².

Apariția acestora a dus și la un schimb puternic de idei, cărora le-am răspuns (S.A. Luca) în timp util¹³. Chiar dacă cel citat în propoziția precedentă a preferat să nu mai continue această discuție prea volatilă, partea opusă a preferat să continue demersurile sale defăimătoare antrenând și alte persoane („cercetători”). În acest articol (cel de acum), doar **situl** de la Turdaș-Luncă le va răspunde.

O dată cu această etapă s-a născut ideea obligatorie de a relua problematica legată de relațiile cronologice și culturale dintre culturile din zona Transilvaniei, Banatului, dar și a altor zone din jur. S-au redactat mai multe studii succesive pe această temă¹⁴. Cea mai serioasă problemă era, fără îndoială, cea a existenței unei terminologii cronologice și culturale nefondată pe vreo realitate clară și existentă în teren: Vinča-Turdaș și Turdaș-Vinča (un compromis terminologic născut din cunoștințe precare în ceea ce privește Transilvania neolitică). Realitățile cercetărilor sistematice din sit ne-au arătat două lucruri clare: (1) nu există nici o legătură – nici măcar formală – între cele două culturi (decât o dată cu fazele culturii Turdaș II/III și III) și (2)

cronologia uneia dintre ele (cultura Turdaș) este mult mai scurtă decât a celeilalte (cultura Vinča), fiind paralelă în timp cu fazele B, C și, parțial, D a acestei culturi¹⁵. Vinča are – însă – foarte bune alte descoperiri în Transilvania (o dată cu faza A₂¹⁶ – poate și A₁¹⁷ – și până în faza D¹⁸, complet rupte de evoluția culturii Turdaș¹⁹. De altfel, a apărut și o lucrare de doctorat pe această temă²⁰, după apariția unor articole care au lămurit existența culturii Vinča pure (dar și cu unele particularități regionale) în vestul Transilvaniei²¹ și relația dintre culturile Vinča și Turdaș, ca și culturi independente, și parțial contemporane²².

Cercetarea preventivă care a urmat (2011 – până astăzi, 2020) – ne-a întărit această convingere, nouă și echipelor de cercetare a sitului. Astfel că s-au dezvoltat idei noi, atât în ceea ce privește modul de organizare, arhitectură și cronologie relativă a acestuia²³, cât și a cronologiei absolute²⁴ sau relației acesteia cu stratigrafia și încadrările cronologice și culturale propuse²⁵.

Cercetarea cronologiei absolute a culturii Turdaș

Câteva așezări turdașene datate absolut

Toate corelațiile actuale le folosim și în urma analizării unor situri neolitice din care s-au extras date de cronologie relativă, arhitectură, date de radiocarbon și materiale arheologice. Acestea

¹⁵ Luca 2006.

¹⁶ A2 – Banat: Lazarovici 1979, 77–105 (general), 112–113 (ceramica), 122–132 (legături); Transilvania: Ciută 2015 – Limba; A2-A3; Rogozia, 2017 – Tărtăria, la 300 m, pe partea de nord-est a sitului de la *Gura Luncii*; Luca *et alii* 2020a, tabel III – bază; Luca *et alii* 2020a, tabel III – bază.

¹⁷ A1 – Banat: Lazarovici 1979, 77–105 (general), 105–112 (ceramica), 122–132 (legături); Luca 1991; Transilvania: Luca 1996c – Romos; Tărtăria-*Gura Luncii*; Luca *et alii* 2020a, tabel III – bază; Luca *et alii* 2020a, tabel III – bază.

¹⁸ D – Banat: Lazarovici 1979, 77–105 (general), 122 (ceramica), 136–139 (legături); Transilvania: Alba Iulia-*Lumea Nouă* – timpul descoperirilor este Vinča D, dar, cultural, acestea sunt aparținătoare culturii *Petrești*, nu *Foeni* așa cum susține autorul pe tot parcursul lucrării domniei sale: Gligor 2009.

¹⁹ Luca *et alii* 2000.

²⁰ Suci 2009.

²¹ Luca *et alii* 2000.

²² Luca 2006.

²³ Lazarovici *et alii* 2014; Luca 1019; Luca (coordonator) 2012; Luca (coordonator) 2012a; Luca-Suci 2014; Luca-Suci 2015; Luca *et alii* 2012; Luca *et alii* 2017; Luca *et alii* 2017a; Luca *et alii* 2017c; Luca *et alii* 2017e; Luca *et alii* 2018a.

²⁴ Luca-Suci 2007; Luca-Suci 2007a; Luca *et alii* 2016; Luca *et alii* 2017b; Luca *et alii* 2017d; Luca *et alii* 2018.

²⁵ Luca *et alii* 2017; Luca *et alii* 2017a; Luca *et alii* 2017c; Luca *et alii* 2017e; Luca *et alii* 2018a.

³ Roska 1941.

⁴ László 1991.

⁵ Lazarovici *et alii* 1991.

⁶ Luca 2001, 19–32.

⁷ Roska 1928.

⁸ Roska 1941 – aici sunt publicate vechile săpături ale Z. Torma, dar și o parte din materialele arheologice din săpăturile proprii ale lui M. Roska.

⁹ Lazarovici *et alii* 1991, 115–120, 122–132.

¹⁰ Luca 2001; Luca 2018.

¹¹ Luca 1996b; Luca 1997a; Luca 1999; Luca 2010; Luca *et alii* 2009a.

¹² Luca 1993; Luca 1996; Luca 1996a; Luca 1998; Luca 1991–2000; Luca 2003; Luca *et alii* 2009.

¹³ Luca 2002; Luca 2003a.

¹⁴ Luca 1997a; Luca 1998; Luca 1999–2000; Luca 2000; Luca 2008a; Luca 2016.

sunt cele de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X_2^{26} , Hunedoara-Judecătoria²⁷ sau Peștera Cauce²⁸. Cât privește celelalte situri turdașene din jur, acestea se găsesc în județul Hunedoara²⁹, în mare majoritate.

Cercetarea directă a probelor din așezarea eponimă culturii Turdaș

Cercetările de probe radiocarbon cu privire la situl arheologic Turdaș-Luncă sunt rezultatele unei colaborări dintre Muzeul Național Brukenthal și Laboratorul RoAMS³⁰ al Institutului Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, Măgurele. Prima colaborare directă dintre cele două instituții s-a realizat în vederea analizării unui lot de materiale arheologice recoltat din situl de la Tărtăria-Gura Luncii³¹, ajuns la lumina soarelui în urma unor

Astfel că s-a început prelucrarea loturilor, mult mai numeroase, de la Turdaș-Luncă. O parte dintre acestea (asupra datării absolute a unor complexe arheologice închise, constituind părți stratigrafice din sit) au fost – deja – publicate.³⁵

Cultura dacică clasică (tabel I; fig. 1–2; grafic 1)

În afara materialelor arheologice neolitice și eneolitice, în situl care este prilejul descrierii prin aceste rânduri s-au descoperit și alte materiale arheologice³⁶. Știam acest lucru de la prima sinteză făcută asupra săpăturilor Zsófieci Torma de către cercetătorul clujean M. Roska³⁷.

Spre satisfacția noastră, în zona de cercetare numită sector A_1 , a ieșit la lumină o parte dintr-un câmp ritualic al dacilor liberi, aflați în perioada clasică de dezvoltare a civilizației lor³⁸.

Tabel I. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Datele absolute pentru civilizația dacică clasică. / Table I. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Absolute data for the classical dacian civilization.

Număr	Datare BP	Datare calBC	Sec-tor	Com-Plex	Datare relativă	Materialul datat
RoAMS 1262.108; Fig. 1	2017±32	2σ (95,4% probabilitate): – 107 calBC – 64 calAD	A ₁	1004	Epoca dacică clasică ¹	Cărbune
RoAMS 1252.108; Fig. 2	1899±23	2σ (95,4% probabilitate): – 91,7% – 52 – 145 calAD – 2,0% – 151 – 170 calAD – 1,7% – 194 – 209 calAD	A ₁	1003	Epoca dacică clasică	Cărbune

¹ Natea et alii 2012; Natea et alii 2013.

cercetări preventive din anul 2014³². Mai nou, s-au predat la tipar rezultatele cronologice absolute ale unei coloane stratigrafice cercetate în anul 2019³³.

Buna desfășurare a colaborării, precum și acuitatea și finețea rezultatelor științifice obținute, a făcut necesară continuarea acesteia într-un ritm și mai susținut. Ultimele 34 de date radiocarbon s-au cercetat arheologic în anul 2011 și au putut fi cercetate în laborator în urma unui program obținut prin concurs național la AFCN³⁴.

Și în această parte a cercetării am procedat la prelevarea de cărbune din complexe arheologice 1003 și 1004. După cum se poate vedea în Tabelul I, ele se înscriu în intervalul de timp relativ acordat descoperirii (secolele I-II d.Chr.).

patrimoniului cultural arheologic al Muzeului Național Brukenthal. Rezultatele sale, pe lângă datarea prin metoda radiocarbon a unui număr de 35 de probe din situl de la Turdaș – Luncă, au fost: o expoziție outdoor care va fi itinerată în muzee partenere din țară, o expoziție online, catalog bilingv, pliant, afișe.

³⁵ Luca-Perianu 2019; Luca-Perianu 2019a; Luca et alii 2017; Luca et alii 2017b; Luca et alii 2017c; Luca et alii 2017d; Luca et alii 2018; Luca et alii 2018a; Luca et alii 2019; Luca et alii 2019a și Luca et alii 2019b.

³⁶ Și noi am semnalat deja acest tip de descoperiri, de toate epocile, în lucrarea de sinteză publicată imediat după cercetările din 2011: Luca 2012 (coord.), 119–134; Luca 2012 (coord.), 20–22. Până în anul 2019 au mai fost efectuate și alte lucrări de cercetare preventivă a sudului sitului. Materialele arheologice de epocă romană sau medievală au apărut tot timpul și, mai rar, de epoca bronzului sau Hallstatt.

³⁷ Roska 1941.

³⁸ Luca 2012 (coord.), 119–134; Luca 2012 (coord.), 20–22.

²⁶ Luca 2001; Luca-Pinter 2001.

²⁷ Luca-Roman 1999; Tincu 2015.

²⁸ Luca et alii 2004, 45, 68–70, 75, 78, 84–90, 103–109.

²⁹ Luca 2008 – așezările turdașene.

³⁰ Asupra metodei de cercetare vezi: Sava et alii 2019.

³¹ Luca 2016.

³² Luca et alii 2016.

³³ Luca et alii 2020; Luca et alii 2020a.

³⁴ Proiectul *Primul oraș preistoric datat cu mijloace moderne din România* a fost cofinanțat de Administrația Fondului Cultural Național și s-a desfășurat în perioada iunie-noiembrie 2019. Partenerul principal în desfășurarea sa a fost Institutul de Fizică Atomică Horia Hulubei, Măgurele. Scopul proiectului a fost promovarea, conservarea și valorificarea

Cultura Petrești (tabel II; fig. 3–4; grafic 2)

Materialele arheologice prelevate din platformele (locuințe de suprafață) și alte tipuri de complexe arheologice adâncite au fost deja publicate (datele radiocarbon). Ele se înscriu – după opinia noastră – într-un orizont timpuriu/dezvoltat al culturii cu această denumire. Oricum, datele arată faptul că nu este vorba despre o contemporaneitate cu cultura Turdaș aici, în situl eponim al culturii cu acest nume³⁹.

Amănunte legate de exprimarea culturală și cronologică absolută a petreștenilor de la Turdaș am publicat, deja un articol⁴⁰.

Specificăm faptul că observațiile noastre arată faptul că, stratigrafic (dar și cronologic – fig. 3–4; tabel II; grafic 2), avem cel puțin două orizonturi distincte petreștene: unul cu locuințe de suprafață de mari dimensiuni (grupate câte 10–12) care se construiesc pe „mobile” artificiale în care se antrenează mari cantități de material turdașan, mai vechi (de aici și desele amestecuri între cele două culturi arheologice, ca material arheologic, în special ceramic) și un altul mai nou, cu gropi de mari dimensiuni atât pe orizontală, cât și pe verticală⁴¹.

Merită semnalat faptul că la Turdaș-Luncă locuirea Petrești este îndelungată (grafic 2). Cu toate

infrastructurii dărâmurilor Turdaș III de către petreșteni, pentru a crea ridicăturile, platformele, pe care și-au înălțat casele. Ultimul orizont de construcție turdașan se pare că suferă acest mod de construire (case cu etaj) și datorită deselor inundații din timpul locuirii (nu numai modei!) din zonă.

Mai un lucru este de memorat! Comparând graficul 2 cu cel cu numărul 3 (dar și figurile 3–4 cu 5–7 și tabelele II și III – primele trei date)) se constată o diferență în timp care justifică un *hiatus* de locuire. Mai mult de atât! Părăsirea sitului de către turdașeni (poate că în urma unor acțiuni naturale mai puțin prietenoase⁴³) o punem în legătură cu o colonizare – mai puternică spre nord –, dar existentă și spre vest și sud-vest, numită de noi „Turdaș III/IV”⁴⁴. Spunem aceasta deoarece, analizând tipologico-stilistic materialele arheologice din situri precum Orăștie-Dealul Pemilor, punct X_2 ⁴⁵, Hunedoara-Judecătoria⁴⁶, Alba Iulia-Lumea Nouă⁴⁷, Pianul de Jos⁴⁸ sau Cluj-Napoca⁴⁹, toate aceste situri arată că la baza/înaintea culturii Petrești sunt stratigrafii/timpi ai Turdașului târziu, așa cum îl avem în situl eponim în fazele II/III și III, așa cum le definim noi. De acest moment se poate lega și grupul cultural/cultura Iclod⁵⁰.

Am observat că – cel puțin după compoziția

Tabel II. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Date absolute pentru cultura Petrești⁴². / Table II. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Absolute data for Petrești culture.

Număr	Datate BP	Datate calBC	Sector	Complex	Datate relativă	Materialul datat
RoAMS 47.40; Fig. 3	5606±27	2σ (95,4% probabilitate): – 4492 – 4362	B	1878	Petrești	Os de animal
RoAMS 45.40; Fig. 4	5686±28	2σ (95,4% probabilitate): – 4591 – 4456	C	403	Petrești	Os de animal

acestea nu este – după opinia noastră – cea mai veche fază pentru această cultură nu se află și în acest sit. Deci, aici avem un *hiatus* (cel puțin în acest moment) între culturile Petrești (fază clasică/timpurie) și Turdaș III (prima parte).

Cultura Turdaș

Faza II/III și III (tabel III; fig. 5–7 – faza III; 8–10 – faza II/III; graficele 3–4)

Din păcate, până acum nu avem date radiocarbon pentru orizontul Turdaș III (*de pe* locuințe de suprafață cu etaj, ci doar din elementele de fundare a acestora). Una dintre cauze este scurtimea în timp a locuirii, dar și distrugerea resturilor

formelor stâlpilor de casă și a modului de săpare a acestora de la Turdaș – aici ar fi două forme de arhitectură a fundării. În faza III locuințele au o formă a fundării „clasică” (casele au etaj; parterul are vetre de gătit și pivnițe, iar etajul cuptoare de tip „țest” pentru încălzit și fabricarea de lipii; gropile de fundare sunt patruleter – în ele se află, de obicei, unul sau doi stâlpi de mari dimensiuni; gropile sunt aliniate, în 95% din cazuri, câte patru – rar, câte 5 – pe patru rânduri; locuințele sunt

³⁹ Luca et alii 2018; Luca et alii 2018a.

⁴⁰ Luca 2018a.

⁴¹ Luca 2019a, 12, 35, 36–37.

⁴² Luca et alii 2018; Luca et alii 2018a.

⁴³ Luca 2019a, 34–38.

⁴⁴ Luca et alii 2020; Luca et alii 2020.

⁴⁵ Luca 2001; Luca-Pinter 2001.

⁴⁶ Luca-Roman 1999; Tincu 2015.

⁴⁷ Gligor 2009.

⁴⁸ Bem 2015.

⁴⁹ Maxim 1999, 72–74, pl. VIII-X; Daróczy 2015.

⁵⁰ Maxim 1999, 87–92.

grupate în jurul unor piețe, iar grupurile de case sunt înconjurate cu garduri formând „cartiere”), iar în faza II/III este un tip „mixt” de fundare (o parte din stâlpi nu sunt îngropați în gropi dreptunghiulare cu colțurile rotunjite, ci în „clasicele” gropi rotunde).

Locuințele fazei II/III sunt adâncite sau semi-adâncite, de mari dimensiuni, asociate cu pivnițe, și – mai rar – cu elemente de locuințe de suprafață asemănătoare celor de fază III (diferența constă în faptul că stâlpii de fundație nu sunt atât de riguros trasați ca în faza amintită și sistemul de săpare a stâlpilor de fundație este mixt (atât gropi dreptunghiulare în care sunt înfiți 1–3 stâlpi de fundare, cât și gropi rotunde cu câte un stâlp)).

Cultura Turdaș

Faza II (tabel IV; fig. 11–18; graficele 5–6)

5850 BP reprezintă, după noi, între ultimii ani ai fazei II a culturii transilvănene. Atât tipologico-stilistic, cât și ca ani absoluți, această fază ține peste 60–80 de ani BP.

Din punctul de vedere al arhitecturii, locuințele acestei faze sunt adâncite (uneori sunt grupări de două-trei gropi) și au pivnițe – fie legate de aceste grupări, fie la o oarecare distanță de acestea.

Remarcăm faptul că pentru complexul 1827 avem două date (fig. 10 și 16). Diferența cronologică dintre aceste este foarte mică, iar materialul probelor a fost același (os de animal), iar stratigrafia complexului ne arată din momentul descoperirii că

Tabel III. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Date absolute pentru cultura Turdaș, fazele II/III (fig. 8–10) și III (fig. 5–7). / Table III. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Absolute data for Turdaș culture, phases II/III and III.

Număr	Datare BP	Datare calBC	Sector	Complex	Datare relativă	Material datat
Cultura	Turdaș	Faza III				
RoAMS 1266.108; Fig. 5	5770±37	2σ (95,4% probabilitate): – 4714 – 4533	B	353	Turdaș, faza III	Os de animal
RoAMS 1268.108; Fig. 6	5789±35	2σ (95,4% probabilitate): – 4719 – 4547	B	1837	Turdaș, faza III	Os de animal
RoAMS 1264.108; Fig. 7	5818±37	2σ (95,4% probabilitate): – 92,7% – 4778 – 4579 – 2,7% – 4572 – 4556	B	1854B	Turdaș, faza III	Os de animal
Cultura	Turdaș	Faza II/III				
RoAMS 1251.108, Fig. 8	5845±30	2σ (95,4% probabilitate): – 88,3% – 4791 – 4652 – 7,1% – 4642 – 4615	B	1512	Turdaș, faza II/III	Cărbune
RoAMS 1263.108; Fig. 9	5853±35	2σ (95,4% probabilitate): – 4800 – 4612	B	382	Turdaș, faza II/III	Os de animal
RoAMS 1269.108; Fig. 10	5860±35	2σ (95,4% probabilitate): – 1,3% – 4826 – 4816 – 90,5% – 4803 – 4654 – 3,7% – 4639 – 4617	B	1827	Turdaș, faza II/III ¹	Os de animal

¹ Data de la fig. 10: 5860±35 BP (1,3% – 4826 – 4816; 90,5% – 4803 – 4654; 3,7% – 4639 – 4617 calBC) este prelevată din același complex ca și cea de la fig. 16 (5903±29 BP; 4837 – 4716 calBC). Diferența de timp vine dintr-o re folosire a complexului arheologic.

Tabel IV. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Date absolute pentru cultura Turdaș, faza II. / Table IV. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Absolute data for Turdaș culture, phase II.

Număr	Datare BP	Datare calBC	Sector	Complex	Datare relativă	Materialul datat
RoAMS 1254.108; Fig. 11	5883±36	2σ (95,4% probabilitate): – 4839 – 4688	B	1618A	Turdaș, faza II	Cărbune
RoAMS 1265.108; Fig. 12	5885±42	2σ (95,4% probabilitate): – 0,8% – 4882 – 4870 – 93,3% – 4849 – 4678 – 1,4% – 4636 – 4619	B	1609	Turdaș, faza II	Os de animal
RoAMS 1249.108; Fig. 13	5885±33	2σ (95,4% probabilitate): – 4835 – 4691	B	217	Turdaș, faza II ¹	Cărbune

Număr	Datare BP	Datare calBC	Sector	Complex	Datare relativă	Materialul datat
RoAMS 1255.108; Fig. 14	5889±40	2σ (95,4% probabilitate): – 0,6% – 4880 – 4871 – 94,8% – 4849 – 4684	B	1506B	Turdaș, faza II	Cărbune
RoAMS 44.40; Fig. 15	5901±28	2σ (95,4% probabilitate): – 4836 – 4715	A ₁	1021A	Turdaș, faza II	Os de animal
RoAMS 43.40; Fig. 16	5903±29	2σ (95,4% probabilitate): – 4837 – 4716	B	1827	Turdaș, faza II	Os de animal
RoAMS 1258.108; Fig. 17	5908±37	2σ (95,4% probabilitate): – 3,0% 4895 – 4867 – 92,4% 4851 – 4704	B	1616A	Turdaș, faza II	Cărbune
RoAMS 1259.108; Fig. 18	5917±36	2σ (95,4% probabilitate): – 4,9% 4897 – 4866 – 90,5% 4851 – 4712	B	1692	Turdaș, faza II ²	Cărbune

¹ Luca 2019a, 79–80.² Luca 2019a, 120–121.

este cel puțin un nivel de refacere a complexului. Observația s-a adeverit în momentul datării absolute (nota 51).

Cultura Turdaș

Faza I/II (tabel V; fig. 19–24; graficele 7–8)

Această fază a culturii Turdaș a fost definită de noi în ultimii ani, în mai multe articole⁵¹.

Atrage atenția pictura de tip Tăuș, ca parte componentă a culturii Turdaș, dar și folosirea acesteia ține cel puțin două faze tipologico-stilistice, I/II și II. Aceste două părți ale aceluiași timp (II) au cel puțin 100 de ani BP.

Din punctul de vedere al arhitecturii remarcăm casele adâncite, având mai multe (două-trei) gropi folosite pentru locuit. Asocierea cu pivnițele este similară cu ceea ce se întâmplă în faza a II-a.

Cultura Turdaș

Faza Ia și b (tabel VI; fig. 25–32 – faza Ib; 33–40 – faza Ia; graficele 9–10 – faza Ib; 11–12 – faza Ia)

Acest orizont cronologic și cultural a fost unul dintre cele mai puțin cunoscute în ceea ce privește începutul culturii și a sitului. Lipseau datele cronologice absolute, dar și apropierea tipologico-stilistice necesare pentru a defini locul începutului culturii în cadrul contextelor din jur.

Mai mult, raporturile acestei culturi față de marea cultură a neoliticului și eneoliticului din această parte a Europei, Vinča, nu erau cunoscute îndeajuns și au dus la teorii lipsite de fundament, astăzi⁵². Noțiunile de Vinča-Turdaș și Turdaș-Vinča sunt perimate, fără îndoială, deoarece se nasc confuzii terminologice și cronologice.

Tabel V. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Date absolute pentru cultura Turdaș, faza I/II. / Table V. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Absolute data for Turdaș culture, phase I/II.

Număr	Datare BP	Datare calBC	Sector	Complex	Datare relativă	Materialul datat
RoAMS 46.40; Fig. 19	5932±29	2σ (95,4% probabilitate): – 6,8% – 4897 – 4866 – 88,6% – 4851 – 4723	A	23	Turdaș, faza I/II ¹	Os de animal
RoAMS 1257.108; Fig. 20	5938±35	2σ (95,4% probabilitate): – 0,7% – 4929 – 4924 – 94,7% – 4910 – 4722	B	1591	Turdaș I/ II ²	Cărbune
RoAMS 42.40; Fig. 21	5947±35	2σ (95,4% probabilitate): – 2,0% – 4932 – 4921 – 93,4% – 4911 – 4727	A	33	Turdaș, faza I/II ³	Os de animal
RoAMS 1272.108; Fig. 22	5947±39	2σ (95,4% probabilitate): – 2,9% – 4932 – 4919 – 92,5% – 4913 – 4726	B	1810A	Turdaș I/II	Os de animal
RoAMS 1261.108; Fig. 23	5954±41	2σ (95,4% probabilitate): – 4938–4727	C	965	Turdaș I/II	Cărbune

¹ Luca et alii 2017a; Luca et alii 2017c.² Luca 2019a, 116.³ Luca et alii 2017.⁵¹ Luca et alii 2017; Luca et alii 2017a; Luca et alii 2017c.⁵² Ultima noastră luare de poziție: Luca 2006.

Tabel VI. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011 Date absolute pentru cultura Turdaş, faza Ia şi b. / Table VI. Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. Absolute data for Turdaş culture, phase Ia-b.

Număr	Datare BP	Datare calBC	Sector	Complex	Datare relativă	Materialul datat
Cultura	Turdaş	Faza Ib				
RoAMS–1243.108; Fig. 24	5975±31	2σ (95,4% probabilitate): – 4946 – 4781	C	351	Turdaş, faza Ib ¹	Cărbune
RoAMS 1267.108; Fig. 25	5979±36	2σ (95,4% probabilitate): – 4981 – 4779	B	1801	Turdaş, faza Ib	Os de animal
RoAMS 1250.108; Fig. 26	5985±30	2σ (95,4% probabilitate): – 4950 – 4790	C	1673	Turdaş, faza Ib ²	Cărbune
RoAMS 1271.108; Fig. 27	5986±35	2σ (95,4% probabilitate): – 4981 – 4787	A ₁	1028	Turdaş, faza Ib	Os de animal
RoAMS 1244.108; Fig. 28	5987±31	2σ (95,4% probabilitate): – 4956 – 4790	A	88	Turdaş, faza Ib ³	Cărbune
RoAMS 1253.108; Fig. 29	5990±36	2σ (95,4% probabilitate): – 4981 – 4791	C	1508	Turdaş, faza Ib ⁴	Cărbune
RoAMS 1241.108; Fig. 30	5996±31	2σ (95,4% probabilitate): – 0.6% – 4974 – 4970 – 94.8% – 4964 – 4796	B	238	Turdaş, faza Ib ⁵	Cărbune
RoAMS 1248.108; Fig. 31	6027±30	2σ (95,4% probabilitate): – 5001 – 4839 calBC	B	218	Turdaş, faza Ib	Cărbune
RoAMS 1238.108; Fig. 32	6035±32	2σ (95,4% probabilitate): – 5016 – 4841	A	146	Turdaş, faza Ib	Cărbune
Cultura	Turdaş	Faza Ia				
RoAMS 1247.108; Fig. 33	6094±34	2σ (95,4% probabilitate): – 9.9% – 5207 – 5150 – 0.5% – 5136 – 5129 – 1.1% – 5120–5107 – 83.7% – 5081 – 4908 – 0.2% – 4862 – 4859	B	194	Turdaş, faza Ia ⁶	Cărbune
RoAMS 1239.108; Fig. 34	6099±36	2σ (95,4% probabilitate): – 13.2% – 5208 – 5145 – 4.9% – 5139 – 5092 – 76.9% – 5083 – 4933 – 0.4% – 4919 – 4914	B	267	Turdaş, faza Ia	Cărbune
RoAMS 1242.108; Fig. 35	6100±31	2σ (95,4% probabilitate): – 11.4% – 5207 – 5150 – 0.6% – 5136 – 5129 – 1.2% – 5120 – 5106 – 0.2% – 5099 – 5096 – 82.0% – 5081 – 4935	B	210	Turdaş, faza Ia ⁷	Cărbune
RoAMS 1246.108; Fig. 36	6116±39	2σ (95,4% probabilitate): – 5208 – 4947	A	83	Turdaş, faza Ia ⁸	Cărbune
RoAMS 1260.108; Fig. 37	6120±40	2σ (95,4% probabilitate): – 5209 – 4953	B	233	Turdaş, faza Ia ⁹	Cărbune
RoAMS 1240.108; Fig. 38	6124±33	2σ (95,4% probabilitate): – 94,5% – 5209 – 4979 – 0.9% – 4970 – 4964	B	187	Turdaş, faza Ia ¹⁰	Cărbune
RoAMS 1256.108; Fig. 39	6147±38	2σ (95,4% probabilitate): – 5214 – 4997	C	2147	Turdaş, faza Ia	Cărbune
RoAMS 1245.108; Fig. 40	6233±42	2σ (95,4% probabilitate): – 55,6% – 5309 – 5194 – 39,8% – 5181 – 5060	B	204	Turdaş, faza Ia ¹¹	Cărbune

¹ Luca 2019a, 107–108.

² Luca 2019a, 118–119 – la titlu este publicată ca fiind în sectorul B; în realitate este la graniţa cu sectorul B a sectorului C.

³ Luca 2019a, 52.

⁴ Luca 2019a, 112–113.

⁵ Luca 2019a, 80–81.

⁶ Luca 2019a, 57–58.

⁷ Luca 2019a, 75–77.

⁸ Luca 2019a, 51–52.

⁹ Luca 2019a, 90–91.

¹⁰ Luca 2019a, 53–55.

¹¹ Luca 2019a, 70–71.

Datele care urmează arată, fără îndoială, o realitate neașteptată pentru mulți cercetători. În primul rând, vedem că și această fază are cel puțin 100 de ani BP. În al doilea rând, se constată o corelație neașteptată între fortificațiile descoperite de noi în decursul cercetărilor⁵³ și fazele foarte vechi ale sitului.

Concluzii de etapă

În acest moment avem pregătite pentru datarea absolută un număr de 8 schelete umane descoperite în diferite zone ale sitului, în înmormântări aparținând unor faze diferite ale culturii Turdaș și – poate – Petrești. Spunem aceasta deoarece inventarul mormintelor este foarte sărac și intersecțiile stratigrafice existente, puțin semnificative. Dorim aceste datări deoarece avem datate resturi de cărbune și os de animal. Acestea pot fi comparate și cu probele aparținând oaselor umane.

Faza I a culturii Turdaș este prima parte cronologică și culturală a unei culturi unice și independente, în contextul vincian de pe Valea Mureșului mijlociu. Aceasta se naște și evoluează total independent, fiind influențată – însă – din când în când, de marea cultură a „metropolei” sârbești⁵⁴.

Și evoluția vinciană din Transilvania este oarecum deosebită de Banat, Oltenia și sudul Ungariei sau Serbia. Între elementele culturale specifice doar Transilvaniei – ca și calitate și cantitate – este ceramica pictată Lumea Nouă (sau Lumea Nouă-Zau)⁵⁵. Aceasta apare în cele mai vechi subfaze ale orizontului A al culturii și până către sfârșitul fazei B⁵⁶.

La vest de situl de la Turdaș se află cel de la Șoimuș-*La Avicola*, recent publicat⁵⁷, contemporan cel puțin cu faza I a culturii Turdaș, momentul la. Astfel că oasele umane de aici, din C₁₈₂, sunt date: 6233±39 BP (5307 (95,4%)–5197 calBC) (RoAMS 317.53) (cultura Turdaș, faza Ia), iar cele din C₂₇₀: 6020±41 BP 5016 (95,4%)–4799) (RoAMS 318.53) (cultura Turdaș, faza Ib). Aceste ultime două date confirmă faptul că și resturile de calotă craniană umană de la Orăștie aparțin – așa cum afirmasem eu – culturii Turdaș, faza Ib (astăzi). Toate celelalte speculații avansate de unii „colegi” țin de orgolii, nu de realitățile istorico-arheologice ale *epocii* turdășene. Alt lucru interesant este

cel după care aici se păstrează – în momentele de început ale sitului – elemente Vinča A vechi⁵⁸, în asociere cu pictură de tip Lumea Nouă-Zau⁵⁹. Mai apoi, situl evoluează spre cultura Turdaș.

Tărtăria-*Gura Luncii* o vedem în timpul de apogeu a unei locuiri vinciene – care începe cel puțin în momentul A₂ al culturii. Acest lucru ni-l arată atât datele radiocarbon, cât și contextele stratigrafice. De la datele obținute la Roma⁶⁰, la cele obținute la București (RoAMS)⁶¹, se constată același lucru – situl de aici își începe evoluția vinciană *cel puțin în momentul A₂* al culturii. Aici ne împing și observațiile de la Miercurea Sibiului⁶² și Limba⁶³. O datare timpurie o au și descoperirile de la Tărtăria, semnalate de O.C. Rogoză⁶⁴. Acesta constată că la nord de sit există o locuire Vinča A₂-A₃, așa cum am constatat și noi, geografic, în 2015 între cercetarea domniei sale și tell-ul neolitic cercetat de noi⁶⁵.

La orizontul Vinča timpuriu de la începutul cronologic al descoperirilor de la Tărtăria, apar fragmentele pictate de tip Lumea Nouă-Zau, specifice unui orizont cronologic și cultural Vinča A₂-B. La Tărtăria, acestea apar pentru prima dată în orizontul Vinča A – complex 56⁶⁶. Analogii pentru pictura Lumea Nouă-Zau se află atât în situl analizat – Tărtăria⁶⁷ – cât și la Lumea Nouă⁶⁸. Cele

⁵⁸ Ștefan *et alii* 2013, pl. XI/3; XII.

⁵⁹ Ștefan *et alii* 2013, pl. XI/2.

⁶⁰ Borić 2015, 215, R-1630: 6200±65 BP, 2σ (95,4% probabilitate): 5311–4996 calBC; R-1655: 6215±65 BP, 2σ (95,4% probabilitate): 5315–5004 calBC; R-1631: 6310±65 BP, 2σ (95,4% probabilitate): 5469–5077 calBC.

⁶¹ Luca *et alii* 2020; Luca *et alii* 2020.

⁶² Luca *et alii* 2020; Luca *et alii* 2020 – coloana 2 a tabelului III.

⁶³ Luca *et alii* 2020; Luca *et alii* 2020 – coloana 3 a tabelului III.

⁶⁴ Rogoză 2017.

⁶⁵ Luca 2016, 209–221.

⁶⁶ Luca *et alii* 2020; Luca *et alii* 2020, fig. 9, 13, foto 12–17, fragmentul pictat: foto 17. Pentru acest din urmă fragment cele mai frumoase analogii le avem la: Maxim 1999, pl. XI, XIII/6.

⁶⁷ Luca 2016, fig. 7/3 (Vinča B), 42/3 (Vinča A), 46/3 (Vinča A), 57/1 (Vinča A), 61/4–5 (Vinča A), 69 (Vinča A), 137/1 (Vinča B), 149/1–5 (Vinča B), 158–159 (Vinča A₃-B₁); pentru reproducere mai bună a registrului pictural: Luca-Marțiș 2018, LXXIV-LXXVI – Vinča B, LXXVII – Vinča A, desen 3–4, 6–17, 19–21, foto 2–3 – Vinča A; Luca-Aldea 2019, foto 1–2, 5–11, 13–17, 19–20 – dreapta (săpăturile din anul 1989: I. Paul, I. Al. Aldea), 46 – fragmentul pictat publicat și în acest articol – Vinča A; desen 2–3; XXX.

⁶⁸ Trebuie să afirmăm că materialele de tip Lumea Nouă-Zau sunt amestecate cu materiale Petrești la: Gligor 2009, pl. CLVIII/1–15, CLIX-CLXIII, CLXVIII/1 ș.a. – acesta să fie Foeni? În acest volum se pune de către coordonator același timp cronologic absolut pentru Vinča, Lumea Nouă, Foeni și Petrești!?

⁵³ Luca (coord.) 2012, 33–45; Luca-Suciu 2014; Luca-Suciu 2015.

⁵⁴ XXX 2008.

⁵⁵ Luca-Marțiș 2018; Luca-Aldea 2019.

⁵⁶ Luca *et alii* 2020; Luca *et alii* 2020, vezi fragmentul ceramic pictat de la Miercurea Sibiului-*Petriș* și datarea relativă și absolută a acestuia.

⁵⁷ Ștefan 2017.

de la Limba⁶⁹, Zau⁷⁰ sau Miercurea Sibiului⁷¹, nu sunt, în nici un caz Foeni, așa cum insinuează unii!

În ceea ce privește cultura Turdaș⁷² se vede, încă o dată, că aceasta începe – cel mai devreme – contemporan cu Vinča B₁ (sau A₃-B₁?), *dar nu este cultură vinciiană, ci una independentă*, dar – mai sigur ca timp relativ – evoluează de la granița dintre fazele B₁ și B₂ ale acestei culturi.

Aceste date se pot descoperi, în mare, și până acum, în baza de date creată pe <http://arheologie.ulbsibiu.ro>⁷³.

De la S. Torma⁷⁴ la M. Roska⁷⁵ sau la alți autori⁷⁶, de-a lungul timpului, situl de la Turdaș a fost mai mult *speculat* – cronologic și cultural – decât *cercetat*. Și noi, bazându-ne mult pe literatura existentă, am speculat – fără să vrem neapărat acest lucru, mai mult din lipsa unor cercetări ample – datele propriilor cercetări⁷⁷ neavând, însă, întotdeauna, baze solide. Astăzi, însă, ne apropiem tot mai mult de adevărul cel mai apropiat de realitate, al acestor vremuri, folosind intens tot ceea ce ne pune la dispoziție tehnologia actuală.

Iată că încadrarea relativă mai veche (pentru începutul culturii Turdaș), Vinča B₂, folosită și de cel mai bun cunoscător al culturilor neoliticului și eneoliticului transilvănene și bănățene din România⁷⁸, folosită și de noi în prima sinteză referitoare la cultură⁷⁹, nu mai este valabilă acum. Mai mult, un coleg de al nostru care împinge astăzi foarte târziu cultura Turdaș, din motive personale, era de acord – acum 30 de ani – cu o încadrare relativă Vinča B₁/B₂ a începutului culturii Turdaș⁸⁰, datare cu care – tot la început – nu eram de acord, considerând că mai solidă este ideea după care

începutul culturii ar fi, mai sigur, în vremea Vinča B₂⁸¹. Datarea fazei I de acum (contemporană cu Vinča A₃/B₁) ne obligă să ne remodelăm ideile și să vedem istoria temporară reală a culturii Turdaș care are – fără îndoială – și alte lucruri să ne spună o dată cu trecerea timpului și cercetărilor.

Sperăm că publicarea datelor extrase din sol în ultima perioadă, în continuare, precum și cercetarea unor noi probe prin metoda radiocarbonului, ne vor aduce tot mai aproape de adevărul cunoscut despre o civilizație atât de mult speculată științific, cea a culturii Turdaș.

Există și unele date – corecte, după opinia noastră – extrase din situri cercetate mai de mult. În situl de la Daia Română au apărut date relevante⁸². Acestea arată faptul că situl își începe evoluția în jurul anului BP 5900±100, se dezvoltă în jurul anului BP 5835±100 și își duce existența cel puțin până în anul BP 5710±100. Dacă ar fi să comparăm datele cu cele de la Turdaș, acestea s-ar încadra, cronologic, în fazele II și III ale culturii Turdaș, iar ultima ar putea fi un Petrești timpuriu.

La fel sunt datele prelevate din complexele turdășene, de această dată, de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X₂. Acestea se încadrează într-o etapă Turdaș III și III/IV (5825±60 BP; 5790±55 BP) și Ib (6070±70 BP)⁸³. Mai devreme⁸⁴ afirmam faptul că așezarea de aici se încadrează relativ în faza C, poate început de D a culturii Vinča⁸⁵.

La Peștera Cauce data este reprezentativă pentru orizontul turdășan III/IV sau Petrești timpuriu⁸⁶.

Dar, cu toate acestea, o încercare de a „realiza” originea unei culturi arheologice noi, pe nume Foeni⁸⁷, altundeva decât în Banat, în urma unei migrații dinspre sud⁸⁸ sau a altei căi de înaintare dinspre sau spre Transilvania (greu de definit direcția, din cauza deselor greutăți de exprimare ale autorilor⁸⁹), au făcut ca după apariția unei lucrări în anul 2009 care întorcea pe dos cronologia relativă din vestul Transilvaniei și se rebotezau culturi arheolo-

⁶⁹ Ciută 2015, 54, fig. 21 – Vinča A₃-B₁; 56, fig. 32 – Vinča B₁; XXX 2007, 47–49, foto 28–30.

⁷⁰ Lazarovici 2010; Lazarovici 2012; Borić 2015, 209.

⁷¹ Borić 2015, 210, GrA-26606: 6180±40 BP, 2σ (95,4% probabilitate): 5286–5002 calBC; GrA-30500: 6200±60 BP, 2σ (95,4% probabilitate): 5295–5045 calBC; GrN-29053: 6350±130 BP, 2σ (95,4% probabilitate): 5556–5001 calBC; GrA-33127: 6475±40 BP, 2σ (95,4% probabilitate): 5516–5357 calBC.

⁷² Luca *et alii* 2020; Luca *et alii* 2020 – coloana 4 a tabelului III.

⁷³ Luca-Suciu 2007; Luca-Suciu 2007a.

⁷⁴ Luca 2001, 19–27; Luca 2012 (coord.), 11–15.

⁷⁵ Roska 1941, 7–15; Luca 2001, 27–29; Luca 2012 (coord.), 15–16.

⁷⁶ Luca 2001, 29–32; Luca 2012 (coord.), 16–18.

⁷⁷ Lazarovici *et alii* 2014; Luca 1993; Luca 1996; Luca 1996a; Luca 1996b; Luca 1998; Luca 2001; Luca 2003; Luca 2010; Luca-Spânu 2001; Luca *et alii* 2009; Luca *et alii* 2009a; Luca *et alii* 2012.

⁷⁸ Lazarovici *et alii* 1991, 122.

⁷⁹ Luca 2001, 30–32.

⁸⁰ Drașovean-Mariș 1982–1983, 90, pl. II/1–16, III/1–22.

⁸¹ Luca 2001, 31.

⁸² Gligor 2009, pl. CLXXXIII/1–3; Borić 2015, 205.

⁸³ Luca 2001, 139–145, pl. VI-IX.

⁸⁴ Luca 1997.

⁸⁵ Luca 1997, 77.

⁸⁶ Borić 2015, 205.

⁸⁷ Săpături din Banat realizate de Fl. Drașovean, niciodată publicate după principiile școlii din care provine (monografic, pe niveluri de locuire, complexe închise ilustrate separat etc.). Datele radiocarbon publicate în legătură cu acest sit nu sunt mai vechi decât Turdaș III și ajung în Turdaș III/IV, așa cum arată ceea ce s-a publicat până acum: Borić 2015, 206.

⁸⁸ Drașovean 2013; Drașovean 2014; Drașovean 2015.

⁸⁹ Diaconescu 2014; Drașovean 2014; Gligor 2014; Tincu 2015; Suciu 2015.

Tabel VII. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Date absolute pentru culturile Petrești și Turdaș (fazele III, II/III, II, I/II și Ia-b în comparație cu date absolute de la Vinča. / Table VII. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Absolute data for Petrești and Turdaș culture (phases III, II/III, II, I/II and Ia-b compared with absolute data from Vinča).

Vinča-Belo Brdo ¹	Turdaș-Luncă
Hd-17401; 5673±34 – ▼7.3, Vinča B; GrN-16597; 5728±34.	RoAMS 47.40; 5606±27; Fig. 3; cultura Petrești RoAMS 45.40; 5686±28; Fig. 4; cultura Petrești
GrN-1537; 5845±160 – ▼3.48, Vinča D2; Hd-17374; 5855±27 – ▼4.1, Vinča D1.	RoAMS 1266.108; 5770±37; Fig. 5, cultura Turdaș, faza III RoAMS 1268.108; 5789±35; Fig. 6, cultura Turdaș, faza III RoAMS 1264.108; 5818±37; Fig. 7, cultura Turdaș, faza III RoAMS 1251.108; 5845±30; Fig. 8, cultura Turdaș, faza II/III RoAMS 1263.108; 5853±35; Fig. 9, cultura Turdaș, faza II/III RoAMS 1269.108; 5860±35; Fig. 10, cultura Turdaș, faza II/III
	RoAMS 1254.108; 5883±36; Fig. 11, cultura Turdaș, faza II RoAMS 1265.108; 5885±42; Fig. 12, cultura Turdaș, faza II RoAMS 1249.108; 5885±33; Fig. 13, cultura Turdaș, faza II RoAMS 1255.108; 5889±40; Fig. 14, cultura Turdaș, faza II RoAMS 44.40; 5901±28; Fig. 15, cultura Turdaș, faza II RoAMS 43.40; 5903±29; Fig. 16, cultura Turdaș, faza II RoAMS 1258.108; 5908±37; Fig. 17, cultura Turdaș, faza II RoAMS 1259.108; 5917±36; Fig. 18, cultura Turdaș, faza II
	RoAMS 46.40; 5932±29; Fig. 19, cultura Turdaș, faza I/II RoAMS 1257.108; 5938±35; Fig. 20, cultura Turdaș, faza I/II RoAMS 42.40; 5947±41; Fig. 21, cultura Turdaș, faza I/II RoAMS 1272.108; 5947±39; Fig. 22, cultura Turdaș, faza I/II RoAMS 1261.108; 5954±41; Fig. 23, cultura Turdaș, faza I/II
	RoAMS-1243.108; 5975±31; Fig. 24, cultura Turdaș, faza Ib RoAMS 1267.108; 5979±36; Fig. 25, cultura Turdaș, faza Ib RoAMS 1250.108; 5985±30; Fig. 26, cultura Turdaș, faza Ib RoAMS 1271.108; 5986±35; Fig. 27, cultura Turdaș, faza Ib RoAMS 1244.108; 5987±31; Fig. 28, cultura Turdaș, faza Ib RoAMS 1253.108; 5990±36; Fig. 29, cultura Turdaș, faza Ib RoAMS 1241.108; 5996±32; Fig. 30, cultura Turdaș, faza Ib RoAMS 1248.108; 6027±30; Fig. 31, cultura Turdaș, faza Ib RoAMS 1238.108; 6035±32; Fig. 32, cultura Turdaș, faza Ib
Hd-17525; 6051±34 – ▼6.9 Vinča B; Hd-16639; 6081±68 – ▼6.4 Vinča C.	RoAMS 1247.108; 6094±34; Fig. 33, cultura Turdaș, faza Ia RoAMS 1239.108; 6099±36; Fig. 34, cultura Turdaș, faza Ia
Hd-16864; 6145±34 – ▼7.1 Vinča B; Hd-14110; 6149±63 – ▼7.8 Vinča B; Hd-16636; 6180±40 – ▼7.8 Vinča B; GrN-1546; 6190±60 – ▼8 Vinča A; Hd-17674; 6198±51 – ▼7.1 Vinča B.	RoAMS 1242.108; 6100±31; Fig. 35, cultura Turdaș, faza Ia RoAMS 1246.108; 6116±39; Fig. 36, cultura Turdaș, faza Ia RoAMS 1260.108; 6120±40; Fig. 37, cultura Turdaș, faza Ia RoAMS 1240.108; 6124±33; Fig. 38, cultura Turdaș, faza Ia RoAMS 1256.108; 6147±38; Fig. 39, cultura Turdaș, faza Ia
Hd-14184; 6249±31 – ▼9.3 Vinča A; Hd-17776; 6259±47 – ▼6.9 Vinča B; Hd-14235; 6264±22 – ▼8.5 Vinča A; Hd-17665; 6273±49 – ▼8.4 Vinča A; Hd-16733; 6293±79 – ▼7 Vinča B; Hd-16661; 6353±66 – ▼8.7 Vinča A.	RoAMS 1245.108; 6233±42; Fig. 40, cultura Turdaș, faza Ia

¹ Borić 2015, 216–217.

gice deja definite⁹⁰, se încunună totuși cu mai multe lucrări, apărute în aceeași revistă (Analele Banatului, serie nouă), pe aceeași temă, în anii 2013⁹¹, 2014⁹² și

2015⁹³. Mare parte din conținutul acestora nu mai are valoare deosebită în urma apariției bibliografiei semnate de S.A. Luca și colaboratorii de după 2017.

Cât privește baza stratului neolitic de cultură la

⁹⁰ Gligor 2009.

⁹¹ Diaconescu 2013; Drașovean 2013.

⁹² Diaconescu 2013; Drașovean 2014; Gligor 2014 – marea problemă s-a dovedit a fi articolul Luca-Urian 2010 în care arătam că cea mai bună denumire pentru Foeni ar fi – în cel mai bun caz – Mintia-Foeni. Astăzi nu mai țin la această idee

deoarece îmi este clar că în Transilvania cultura se numește Petrești.

⁹³ Tincu 2015 – cu aceeași problemă ca mai sus, în nota 109; Suciu 2015 – care contrazice, cu vorbe grele, propriile idei din două articole mai vechi: Luca-Suciu 2014 și Luca-Suciu 2015.

Turdaș-Luncă, acesta este reprezentat de un complex de sfârșit de faza Ic a culturii Starčevo-Criș⁹⁴.

Am atașat Tabelul VII doar pentru a vedea raportarea – în mare – în ani absoluți a Culturii Turdaș la cultura Vinča.

Mulțumiri

Cu acest prilej trebuie să mulțumesc, încă o dată, echipei de la institutul „H. Hulubei”, dar și tuturor celor care au lucrat în teren, fără preget, pentru a ajunge să cunoaștem, cu adevărat, cultura transilvăneană numită Turdaș⁹⁵.

Concluzii

Acest lot de date radiocarbon încep să pună ordine în realitățile cronologice și culturale îndelung speculate de-a lungul timpului, privind cultura Turdaș. Loturile de materiale arheologice, dar și datele radiocarbon, arată evoluția unitară – timp de peste 400 ani BP – a unui sit, net diferit de cultura Vinča, așa cum este definită ea în fazele B₁₋₂, C_{1-2 (3)} și D₁. Dar despre aceste observații se vor vedea mai multe în seria de volume dedicate cercetărilor preventive din acest sit⁹⁶.

Dacă este să ne raportăm la realitățile culturale din Ungaria – la care se face referire de multe ori – vedem faptul că, în Transilvania, cultura Turdaș, faza I, este în mare parte contemporană (după datele radiocarbon din acest articol) cu fenomenele cronologice din Banat (legate de cultura Banatului) – Tisa veche⁹⁷, iar fazele I/II, II și III cu cultura Tisa veche – Tisa clasică⁹⁸. Se confirmă, astfel, apartenența cronologică a culturii Turdaș, faza I, la un orizont cronologic și cultural înainte de faza C a culturii Vinča (A₃₂-B) și terminarea cronologiei acesteia la începutul fazei D a acestei culturi.

Câteva situri din Serbia arată serii cronologice aproape identice cu Turdașul, între care și cel eponim culturii Vinča⁹⁹.

Mulțumiri suplimentare

Mulțumesc (Sabin Adrian Luca) – în primul rând – celor care vreme de 30 de ani au participat la șantierele arheologice-școală organizate sub egida Universității „Lucian Blaga” din Sibiu la Turdaș-Luncă. Sute de oameni au învățat ce este arheologia și s-au dezvoltat ca elevi, studenți (licență, master), doctoranzi, post-doctoranzi, habilitați, bursieri în diferite stagii și OAMENI. Le mulțumesc tuturor

– chiar și celor care au părăsit echipa – și sunt încântat că i-am cunoscut. Am încercat – în anul 2014 – să egalizăm dialogul¹⁰⁰, dar, după câte se vede, nu s-a putut. Totul merge înainte!

Un cuvânt de bine și domnului Tiberiu Bogdan Sava (Măgurele), cel fără de care acest program ambițios nu s-ar fi putut desfășura.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Bem 2015

C. Bem, *Sistemul de fortificare al stațiunii eneolitice de la Pianu de Jos Podei (Alba, România). Între simbolism și rațiuni defensive*, Monografii 10, (2015), Târgoviște (Editura Cetatea de Scaun).

Borić 2015

D. Borić, The End of the Vinča World: Modelling the Neolithic to Cooper Age Transition and the Notion of the Archaeological Culture. In S. Hansen, P. Raczky, B. Anders, A. Reingruber, *Neolithic and Cooper Age Between the Carpathians and Aegean Sea*. Chronologies and Technologies from the 6th to 4th Millennia BCE, *Archäologie in Eurasien*, 31 (2015), 157–217, Verlag Marie Leidorf.

Ciută 2015

M. Ciută, Noi precizări cu privire la succesiunea depunerilor neolitice de la Limba-Oarda de Jos (jud. Alba), *Apulum* 52 (2017), 47–84.

Daróczy 2015

T.-T. Daróczy, *Cluj-Napoca – Iuliu Maniu Street No. 4 – the Neolithic levels*. Cluj-Napoca (2015).

Diaconescu 2013

D. Diaconescu, Considerații privind cronologia epocii timpurii a cuprului în estul Banatului Carpat (cultura Tiszapolgár), *AnB*, S.N., 21 (2013), 35–60.

Diaconescu 2014

D. Diaconescu, Despre cultura Turdaș și poziția sa cronologică, *AnB*, S.N., 22 (2014), 69–90.

Drașovean 2013

Fl. Drașovean, Despre unele sincronisme de la sfârșitul neoliticului târziu și începutul eneoliticului timpuriu din Banat și Transilvania. O abordare Bayesiană a unor date absolute publicate de curând și republicate recent, *AnB*, S.N., 21 (2013), 11–34.

Drașovean 2014

Fl. Drașovean, Despre cronologia relativă și absolută a neoliticului și eneoliticului timpuriu din răsăritul Bazinului Carpat, *AnB*, S.N., 22 (2014), 33–68.

Drașovean 2015

Fl. Drașovean, The Transition from the Neolithic to the Copper Age in Banat. Tradition and Innovation. In: Sorin

⁹⁴ Luca *et alii* 2012.

⁹⁵ Sava *et alii* 2019.

⁹⁶ Luca 2019; Luca 2019a.

⁹⁷ Yerkes 2009, 1097–1098.

⁹⁸ Yerkes 2009, 1096–1097.

⁹⁹ Borić 2015.

¹⁰⁰ Luca 2014, 139 (RO), 140 (EN).

- Cociș Vlad-Andrei Lăzărescu Monica Gui Dan-Augustin Deac (eds.), *Ad Finem Imperii Romani. Studies in Honour of Coriolan H. Opreanu*, BEN 8, Cluj-Napoca (2015), 129–144.
- Drașovean-Mariș 1982–1983
Fl. Drașovean, T. Mariș, Cercetări arheologice de suprafață în așezarea neolitică de la Turdaș (jud. Hunedoara), *Sargetia* 16–17 (1982–1983), 89–94.
- Gligor 2009
M. Gligor, *Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia – Lumea Nouă în lumina noilor descoperiri*, Editura Mega, Cluj-Napoca (2009).
- Gligor 2014
M. Gligor, Începuturile eneoliticului timpuriu în Transilvania. O abordare bayesiană, *AnB*, S.N., 22 (2014), 91–106.
- Gooss 1877
C. Gooss, Skizzen zur Vorrömischen Kulturge-schichte der Mittleren Donaugegenden, *AVSL* 14 (1877, 1), 47–175.
- Gooss 1878
C. Gooss, Bericht über die von fräulein Sofie von Torma in der Sizung der historischen section des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde im August 1877 aus-gestellte Sammlung prähistorischen funde, *AVSL* 14 (1878, 3), 592–626.
- Jakucs *et alii* 2016
J. Jakucs, E. Bánffy, K. Oross, V. Voicsek, C.B. Ram-sey, E. Dunbar, B. Kromer, Al. Bayliss, D. Hoffmann, P. Marshall, A. Whittle, Between the Vinča and Linearband-keramik Words: The Diversity and Practices and Identities in the 54th–53rd Centuries cal BC in Southwest Hun-gary and Beyond, *World Prehist* 29 (2016), 267–336, DOI 10.1007/s10963-016-9096-x.
- Lazarovici 1979
Gh. Lazarovici, Neoliticul Banatului. BMA 4, Cluj-Napoca (1979), 1–2.
- Lazarovici 2010
Gh. Lazarovici, Evolution, absolute and relative chro-nology of the Zau Culture, *SAM* 11 (2010), 115–128.
- Lazarovici 2012
Gh. Lazarovici, Cronologia absolută, relativă și evoluția culturii Zau, *ActaMP* 34 (2012), 57–71.
- Lazarovici-Lazarovici 2015
Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, Chronological and Cultural Correlations between Neolithic and Cooper Age Civilisations of Central and North Transylvania and East Alföld Area. In: C. Virág (ed), *Neolithic Cultural Phenom-ena in the Upper Tisza Basin*, Satu Mare (2015), 7–38.
- Lazarovici *et alii* 1991
Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z.M. Kalmar, S.A. Luca, M. Nica, *Cultura Vinča în România*, Timișoara (1991).
- Lazarovici *et alii* 2014
Gh. Lazarovici, S.A. Luca, Gh.V. Natea, C.I. Suciu, M. Căstăian, Turdaș, C sector. Reconstruction of feature or ST 29 based on ethno-archaeological studies, *ActaTS* 13 (2014), 73–112.
- László 1991
A. László, Un pionnier de la réchérche de la civilisa-tion Turdaș-Vinča. Zsófia von Torma, *Banatica* 11 (1991), 37–51.
- Luca 1991
S.A. Luca, Stratigraphie et chronologie. Le plus ancien rapport stratigraphique d'entre les cultures Starčevo-Criș et Vinča – correlation d'entre les niveaux Ve et IVe de Liubcova-Ornița, *Banatica* 11 (1991), Reșița, 141–155.
- Luca 1993
S.A. Luca, A new special discovering from Turdaș, *Banatica* 12 (1993, 1), 21–23.
- Luca 1996
S.A. Luca, Eine rituelle Anlage in Turdaș-Luncă (Kreis Hunedoara), *FVL* 39 (1996, 1–2), 121–126.
- Luca 1996a
S.A. Luca, Die Siedlung von Thorendorf/Turdaș – der gegenwärtige Stand der archäologischen Ausgrabungss-telle. In: Fl. Drașovean (ed.), *The Vinča Culture, its Role and Cultural Connections*, Ed. Mirton, Timișoara (1996), 219–222.
- Luca 1996b
S.A. Luca, Un complex ritual de la Turdaș-Luncă (jud. Hunedoara), *Apulum* 34 (1996), 37–42.
- Luca 1996c
S.A. Luca, Die Vinča-Siedlung aus Rumeß. Die A-Phase der Vinča- Kultur in Siebenbürgen, *Sargetia* 26 (1995–1996, 1), 45–62.
- Luca 1997
S.A. Luca, *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (I). Hab-itatul turdășean de la Orăștie-Dealul Pemilor (punct X2)*, BMA 4, Editura Altip, Alba Iulia (1997).
- Luca 1997a
S.A. Luca, Relațiile culturale de la sfârșitul neoliticului dezvoltat dintre Transilvania și ținuturile înconjurătoare, *CCDJ* 15 (1997), 252–262.
- Luca 1998
S.A. Luca, Die kulturelle Beziehungen am Ende der entwickelten Jungsteinzeit zwischen Siebenbürgen und den umgebenden Gebiete. Die Widerspiegelung dieser in den in der Siedlung von Turdaș-Luncă (Kr. Hunedoara).

In: Fl. Draşovean (ed.), *The Late Neolithic of the Middle Danube Region*, Ed. Eurobit, Timişoara (1998), 165–180.

Luca 1999

S.A. Luca, Descrierea cercetărilor arheologice sistematice de la Turdaş-Luncă – campaniile de cercetare ale anilor 1992–1995, *BCMI* 10 (1999, 1–4), 171–185.

Luca 1999–2000

S.A. Luca, Aspekten des Neolithikums und des Äneolithikums aus dem Süden und Südwesten Siebenbürgens, *AnB*, S.N., 7–8 (1999–2000), 53–74.

Luca 2000

S.A. Luca, Aspekten des Neolithikums und des Äneolithikums aus dem Süd-Westen Siebenbürgens, *SAA* 7 (2000), 90–120.

Luca 2001

S.A. Luca, *Aşezări neolitice pe Valea Mureşului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaş-Luncă. I. Campaniile anilor 1992–1995*. BMA 17 (2001), (a colaborat la lucrare: A.L. Spănu).

Luca 2002

S.A. Luca, Noch Einmal zum Siebenbürgischen Neolithikum und Äneolithikum, *PB* 2 (2002), 69–86.

Luca 2003

S.A. Luca, Anmerkungen für die geschichtlichen entdeckungen bezüglich der Archäologischen niederlassung aus Turdaş-Luncă (bezirk Hunedoara) / Observații cu privire la istoricul cercetărilor referitoare la situl arheologic de la Turdaş-Luncă (jud. Hunedoara), *Banatica* 16 (2003), 77–102.

Luca 2003a

S.A. Luca, Încă o dată despre neoliticul și eneoliticul transilvănean, *Apulum* 40 (2003), Alba Iulia, 73–88.

Luca 2006

S.A. Luca, Aspects of the Neolithic and Eneolithic Periods in Transylvania (II). In: Nikola Tasić, Cvetan Grozdanov, *Homage to Milutin Garašanin*, Belgrad (2006), 341–366.

Luca 2008

S.A. Luca, *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara* – ediția a doua. BB 26, Editura Altip, Alba Iulia (2008), (au colaborat: D. Diaconescu, I.V. Ferencz, C.C. Roman, Al. Sonoc, C.I. Suciu, S. Tincu).

Luca 2008a

S.A. Luca, The Neolithic and Eneolithic Periods in Transylvania. In: Joan Marler (ed.), *The Danube Script. Neo-Eneolithic Writing in Southeastern Europe*, Sebastopol, USA (2008), 23–38.

Luca 2010

S.A. Luca, Amuleta incizată din săpăturile arheologice de la Turdaş. In: Laurent Chrzanowski, *De la primele scrieri*

la multimedia. O scurtă istorie a comunicării și mai mult, Alba Iulia (2010), 273–283.

Luca 2012 (coord.)

S.A. Luca (coordonator), *Cercetările arheologice preventive de la Turdaş-Luncă (jud. Hunedoara). Campania 2011*. BB 59 (2012) (au colaborat la lucrare: D. Barbu, C. Bobic, I. Bocan, T. Buleteanu, M. Ciută, Fl. Chioar-Dumitrescu, S. Galea, A. Georgescu, Gh. Lazarovici, A. Luca, Fl. Martiş, D. Micle, Cl. Munteanu, Gh. Natea, C.M. Neagu, A. Nițoi Al. Olănescu, V. Palaghie, B. Părau, P.G. Popescu, C. Scărlătescu, V. Sava, C.I. Suciu, A. Șeulean-Tudorie, I. Socol, S. Tincu).

Luca 2012a (coord.)

S.A. Luca (coordonator), *Cercetarea preventivă. Provoacarea arheologică a zilelor noastre*. Catalog. BB 61, Editura Muzeului Național Brukenthal, Sibiu (2012), (au colaborat la lucrare: A. Georgescu, A. Luca, Gh. Natea, Cl. Munteanu, V. Palaghie, R.M. Teodorescu, Cl. Urduzia).

Luca 2014

S.A. Luca, *Art and religious beliefs in the Neolithic and Aeneolithic from Romania*. BB 67 (2014), Editura Muzeului Național Brukenthal, Sibiu.

Luca 2016

S.A. Luca, *Tărtăria REDIVIVA*. BB 71, Alba Iulia (2016).

Luca 2018

S.A. Luca, *Aşezări neolitice pe Valea Mureşului (III). Noi cercetări arheologice la Turdaş-Luncă. II. Campaniile anilor 1996–1998*. BS 25 (2018), (au colaborat la lucrare: D. Diaconescu, C. Roman, G. El Susi, Fl. Perianu și A. Luca).

Luca 2018a

S.A. Luca, Some details about the C403 archaeological feature from the site of Turdaş-Luncă, Hunedoara County (III). Petrești culture I. Preventive excavations of the year 2011, *ActaTS* 17 (2018), 115–120.

Luca 2019

S.A. Luca, *Un oraș preistoric din Europa. Turdaş-Luncă. Sector A*. Vol. I.1. BS 26, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, Sibiu (2019).

Luca 2019a

S.A. Luca, *Un oraș preistoric din Europa. Turdaş-Luncă. Sector B*. Vol. II.1. BS 27, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu (2019).

Luca-Aldea 2019

S.A. Luca, I.Al. Aldea, Album. *Evoluția picturii în situl neolitic și eneolitic de la Tărtăria-Gura Luncii* (II), BB 75, Sibiu (2019).

Luca-Ciugudean

S.A. Luca, H. Ciugudean, O depunere ritualică aparținând culturii Petrești descoperită la Uioara de Jos, *Apulum* 55 (2018), 9–22.

- Luca-Martiş 2018
S.A. Luca, Fl. Martiş, *Evoluția picturii în situl neolitic și eneolitic de la Tărtăria-Gura Luncii* (I). Album. BB 72, Sibiu (2018).
- Luca-Perianu 2019
S.A. Luca, Fl. Perianu, Turdaș culture at Tărtăria-Gura Luncii. Discoveries from 2014. In: Al. Kósa (coord.), *In Honorem Magistri IOAN HAȚEGAN 70*, Academia Română, Timișoara (2019), 209–222.
- Luca-Perianu 2019a
S.A. Luca, Fl. Perianu, Turdaș-Luncă. 2011 preventive campaign, Sector B. Feature 341–2. A ritual pit? Turdaș culture, phase III, *ActaTS* 18 (2019), 114–125.
- Luca-Pinter 2001
S.A. Luca, Z.K. Pinter, *Der Böhmerberg bei Broos / Orăștie. Eine archäologische Monographie*. BMA 16, Sibiu (2001).
- Luca-Roman 1999
S.A. Luca, C.C. Roman, Materiale eneolitice descoperite la Hunedoara-Judecătoria, *Corviniana* 5 (1999), 6–11.
- Luca-Suciu 2007
S.A. Luca, C.I. Suciu, Bază de date deschisă (14C) pentru neoliticul și eneoliticul din zona carpato-danubiană. In N. Ursulescu (ed.), *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpătice*, Iași (2007), 213–228.
- Luca-Suciu 2007a
S.A. Luca, C.I. Suciu, Digitizare și accesibilitate online – proiecte în desfășurare ale centrului de cercetare IPCTE Sibiu, *BAM* 2 (2007, 1), 13–39.
- Luca-Suciu 2014
S.A. Luca, C.I. Suciu, Sistemul de fortificații eneolitice de la Turdaș-Luncă, județul Hunedoara, România, *Banat-ica* 24 (2014, 1), 7–24.
- Luca-Suciu 2015
S.A. Luca, C.I. Suciu, The Eneolithic fortification system of Turdaș-Luncă, Hunedoara County, Romania. In: Jan Gancarski (ed.), *Pradziejowe osady obronne w Karpatach*, Krosno (Polonia) (2015), 43–60.
- Luca-Urian 2012
S.A. Luca, C. Urian, Neue archäologische Funde im Kreis Temesch / Timiș sowie einige Fragen zur Einordnung der Kulturgruppe Foeni-Mintia in Siebenbürgen, *FVZ* 55 (2012), Sibiu, 7–32.
- Luca et alii 2000
S.A. Luca, H. Ciugudean, A. Dragotă, C.C. Roman, Faza timpurie a culturii Vinča în Transilvania. Repere ale orizontului cronologic și etnocultural, *Angustia* 5 (2000), 37–72.
- Luca et alii 2008
S.A. Luca, D. Diaconescu, C.I. Suciu, Archaeological research in Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu County, Romania): the Starčevo-Criș level during 1997–2005 (a preliminary report), *Documenta Praehistorica*, Ljubljana, 35 (2008), 325–343.
- Luca et alii 2009
S.A. Luca, C.I. Suciu, A. Luca, Incised amulet from Turdaș-Luncă archaeological excavation, *Proceedings: Signs and symbols from Danube Neolithic and Eneolithic; International symposium: The Danube script: Neo-Eneolithic „writing” in Southeastern Europe*, Sabin Adrian Luca (ed.), BB 35, Ed. Altip, Sibiu (2009), 67–76.
- Luca et alii 2009a
S.A. Luca, C.I. Suciu, A. Luca, Amuleta incizată din săpăturile arheologice de la Turdaș, *BAM* 4 (2009, 1), 21–30.
- Luca et alii 2012
S.A. Luca, A. Tudorie, M.M. Ciută, Data concerning C164 feature from Turdaș-Luncă (Hunedoara County), *ActaTS* 11 (2012), 7–21.
- Luca et alii 2016
S.A. Luca, T.B. Sava, D. Păceșilă, O. Gaza, I. Stanciu, G. Sava, B. Ștefan, Date radiocarbon ale nivelului III de la Tărtăria-Gura Luncii (cercetările preventive ale anilor 2014–2015), *Apulum* 53 (2016), Alba Iulia, 27–34.
- Luca et alii 2017
S.A. Luca, Fl. Perianu, S. Chideșă, Câteva amănunte despre complexele arheologice C32–33 din situl de la Turdaș-Luncă, jud. Hunedoara (I). Săpăturile preventive ale anului 2011. In: P. Pavel, O. Savu (ed.), *Studia in Honorem Florea Costea. La a 80-a aniversare*, Brașov (2017), 32–50.
- Luca et alii 2017a
S.A. Luca, Fl. Perianu, S. Chideșă, Some Details Regarding the Archaeological Feature C23 from Turdaș-Luncă Site, *ActaTS* 16 (2017), 21–61.
- Luca et alii 2017b
S.A. Luca, T.B. Sava, D. Păceșilă, O. Gaza, I. Stanciu, G. Sava, B. Ștefan, Date radiocarbon din situl arheologic de la Turdaș-Luncă (cercetările preventive ale anului 2011) (1), *Apulum* 54 (2017, 1), 137–146.
- Luca et alii 2017c
S.A. Luca, Fl. Perianu, S. Chideșă, Câteva amănunte despre complexul arheologic C23 din situl de la Turdaș-Luncă, jud. Hunedoara (II). Săpăturile preventive ale anului 2011, *Banatica* 27 (2017, 1), 247–260.
- Luca et alii 2017d
S.A. Luca, Fl. Dumitrescu-Chioar, T.B. Sava, D. Păceșilă, O. Gaza, I. Stanciu, G. Sava, B. Ștefan, Date radiocarbon din situl arheologic de la Turdaș-Luncă

(cercetările preventive din anul 2011) (II), *AnB*, S.N., 25 (2017), 35–40.

Luca *et alii* 2018

S.A. Luca, †Fl. Dumitrescu-Chioar, T. B. Sava, D. Păceșilă, O. Gaza, I. Stanciu, G. Sava, B. Ștefan, Fl. Perianu, Radiocarbon data from the Turdaș-Luncă archaeological site. Petrești culture (preventive research of 2011) (II), *ActaTS* 17 (2018), 121–132.

Luca *et alii* 2018a

S.A. Luca, Some details about the C403 archaeological feature from the site of Turdaș-Luncă, Hunedoara County (III). Petrești culture I. Preventive excavations of the year 2011, *ActaTS* 17 (2018), Sibiu, 115–120.

Luca *et alii* 2019

S.A. Luca, T.B. Sava, D. Păceșilă, O. Gaza, I. Stanciu, G. Sava, B. Ștefan, Date radiocarbon din situl arheologic de la Turdaș-Luncă (cercetările preventive ale anilor 2011) (III), *Apulum* 56 (2019), 1–16.

Luca *et alii* 2019a

S.A. Luca, T.B. Sava, D. Păceșilă, O. Gaza, I. Stanciu, G. Sava, B. Ștefan, Fl. Perianu, R. Teodorescu, Radiocarbon data from the archaeological site of Turdaș-Luncă (preventive research of 2011)(IV), *ActaTS* 18 (2019), Sibiu, 93–113.

Luca *et alii* 2019b

S.A. Luca, Fl. Perianu, T. B. Sava, D. Păceșilă, O. Gaza, I. Stanciu, G. Sava, B. Ștefan, Radiocarbon data from the Turdaș-Luncă archaeological site (the preventive researches of 2011) (III), *StudiaUC* 16 (2019), Sibiu, 13–24.

Luca *et alii* 2020

S.A. Luca, Gabriel T. Rustoiu, Fl. Perianu, S. Chideșa, T.B. Sava, D. Păceșilă, O. Gaza, I. Stanciu, G. Sava, B. Ștefan, Absolute Dating of the Systematic Excavation from 2019 of the Archaeological Site from Tărtăria-Gura Luncii (Alba County, Romania), *ActaMN* (2020), sub tipar.

Luca *et alii* 2020a

S.A. Luca, Gabriel T. Rustoiu, Fl. Perianu, S. Chideșa, T.B. Sava, D. Păceșilă, O. Gaza, I. Stanciu, G. Sava, B. Ștefan, Săpătura sistematică din anul 2019 în situl arheologic de la Tărtăria-Gura Luncii (jud. Alba, România). Datarea radiocarbon a stratigrafiei zonei de nord-vest, *Apulum* (2020), sub tipar.

Maxim 1999

Z. Maxim, Neo-Eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematico-statistice, *BMN* 19, Cluj-Napoca (1999).

Natea *et alii* 2012

Gh.V. Natea, V. Palaghie, S.A. Luca, La Tène discoveries in the settlement of Turdaș-Luncă (Hunedoara County, Romania), *ActaTS*, 11 (2012), 141–167.

Natea *et alii* 2013

Gh.V. Natea, V. Palaghie, S.A. Luca, Descoperiri La Tène în așezarea de la Turdaș-Luncă, *SUC:SH* 10 (2013), 19–40.

Rogozea 2017

O. C. Rogozea, Discoveries Attributed to the Early Vinča Phase in Tărtăria “Gura Luncii” (Alba County). The 214 Preventive Archaeological Researches Performed on “Site 10B”, *Ziridava* 31 (2017), 7–28.

Roska 1928

M. Roska, Stațiunea neolitică de la Turdaș, *PMJH* 3(1928), 3–27.

Roska 1941

M. Roska, Die Sammlung Szófia von Torma, Cluj (1941).

Sava *et alii* 2019

T. Sava, C. Simion, O. Gâza, I. Stanciu, D. Păceșilă, G. Sava, A. Vasiliu, Status Report on the Sample Preparation Laboratory for Radiocarbon Dating at the New Bucharest Roams Center, *Radiocarbon* 61 (2019, 2), 649–658, doi:10.1017/RDC.2018.12.

Suciu 2009

C.I. Suciu, *Cultura Vinča in Transilvania*, BB 44, Sibiu (2009).

Suciu 2015

C. Suciu, Metodologia analizei post-săpătură a sitului de la Turdaș-Luncă(I). Câteva observații legate de modalitatea de publicare și interpretare al sistemului de fortificație, *AnB*, S.N., 23 (2015), 51–62.

Ștefan 2017

S.E. Ștefan, Miniature vessels from Șoimuș – La Avicola (Ferma 2), Hunedoara County. A case study, *DaciaNS* 61 (2017), 71–102.

Ștefan *et alii* 2013

S.E. Ștefan, R. Petcu, R. Petcu, Reprezentări antropomorfe din așezarea neolitică de la Șoimuș-La Avicola (Ferma 2), jud. Hunedoara, *StudPre* 10, 2013, 49–66.

Tincu 2015

S. Tincu, Cercetările arheologice preventive de la Hunedoara. Considerații privind încadrarea culturală și cronologică a descoperirilor, *AnB*, S.N., 23 (2015), 63–87.

Yerkes *et alii* 2009

R.W. Yerkes, A. Gyucha, W. Parkinson, A Multiscalar approach to Modeling the end of the Neolithic on the Great Hungarian Plain using Calibrated Radiocarbon dates, *Radiocarbon* 51 (2009, 3), 1071–1109.

X X X 2008

N. Tasić (ed.), *Vinča. Prahistorička Metropol. Istrajivania 1908–2008*, Beograd (2008).

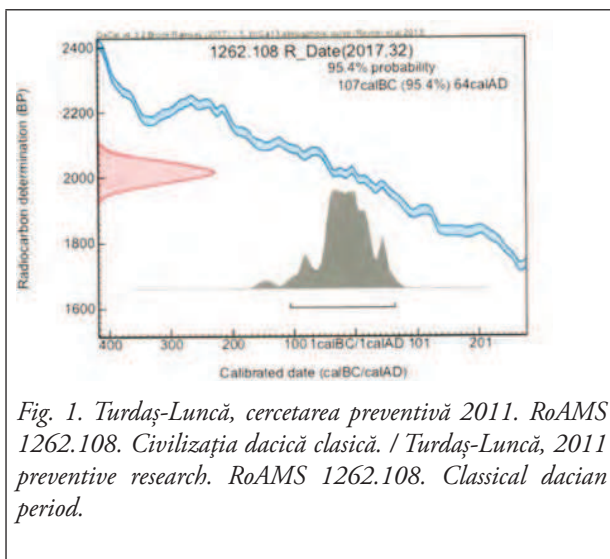

Fig. 1. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1262.108. Civilizația dacică clasică. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1262.108. Classical dacian period.

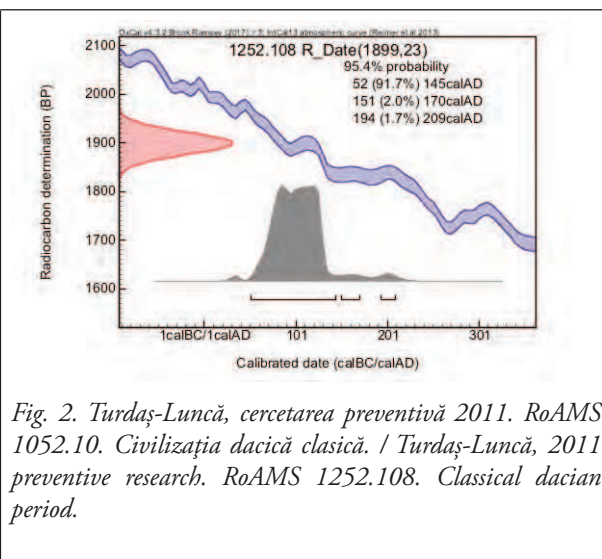

Fig. 2. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1052.10. Civilizația dacică clasică. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1252.108. Classical dacian period.

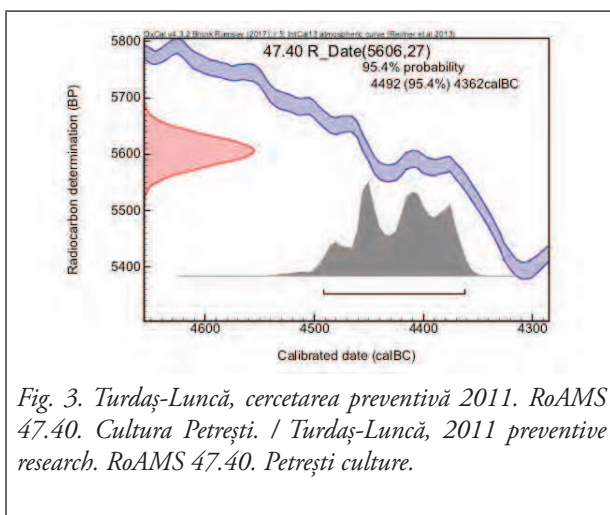

Fig. 3. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 47.40. Cultura Petrești. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 47.40. Petrești culture.

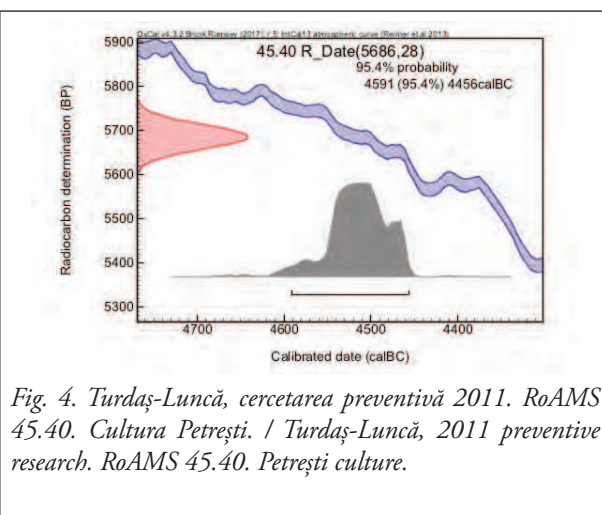

Fig. 4. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 45.40. Cultura Petrești. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 45.40. Petrești culture.

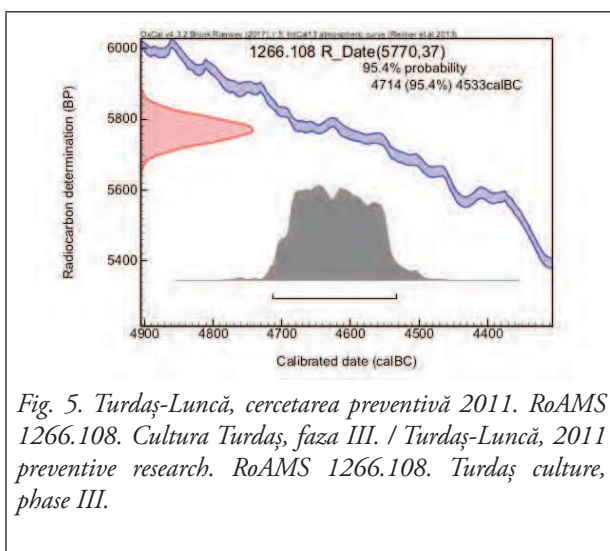

Fig. 5. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1266.108. Cultura Turdaș, faza III. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1266.108. Turdaș culture, phase III.

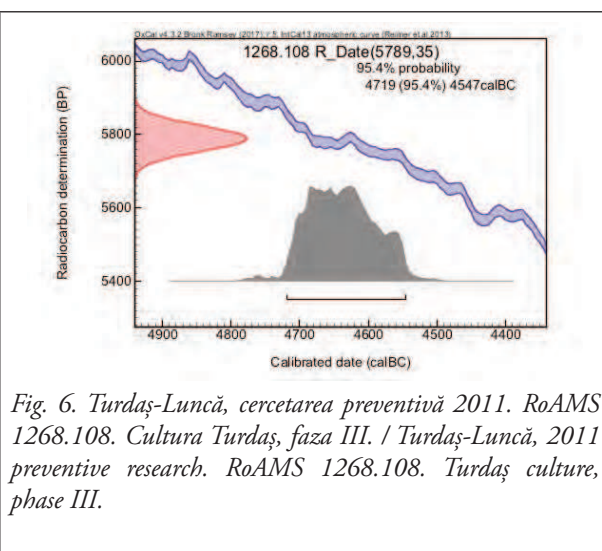

Fig. 6. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1268.108. Cultura Turdaș, faza III. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1268.108. Turdaș culture, phase III.

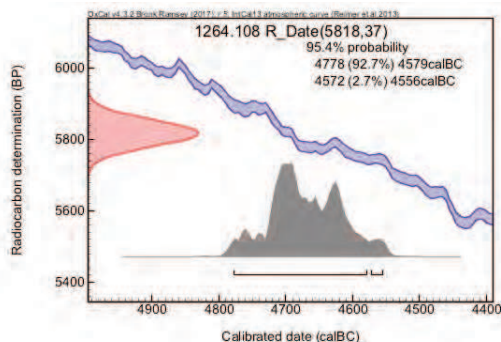

Fig. 7. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1264.108. Cultura Turdaş, faza III. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1264.108. Turdaş culture, phase III.

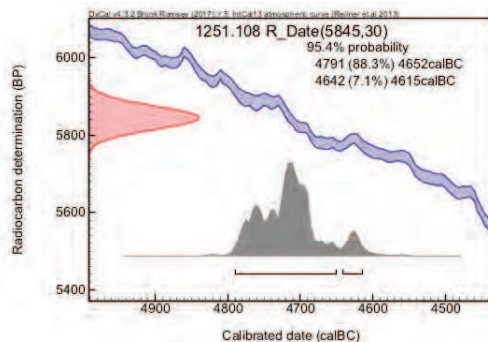

Fig. 8. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1251.108. Cultura Turdaş, faza II/III. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1251.108. Turdaş culture, phase II/III.

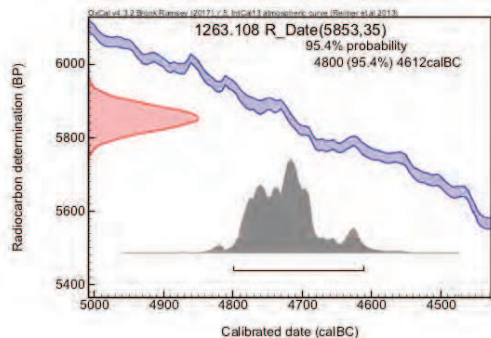

Fig. 9. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1263.108 Cultura Turdaş, faza II/III. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1263.108. Turdaş culture, phase II/III.

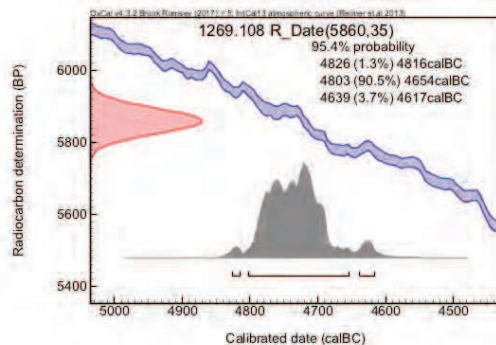

Fig. 10. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1269.108. Cultura Turdaş, faza III/III. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1269.108. Turdaş culture, phase II/III.

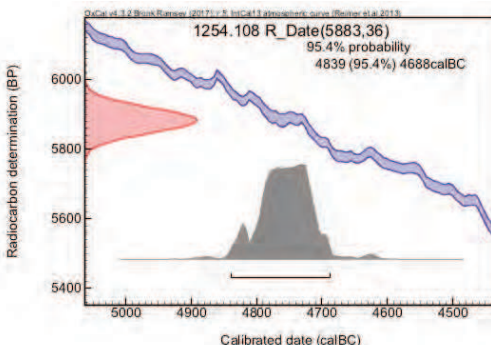

Fig. 11. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1254.108 Cultura Turdaş, faza II. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1254.108. Turdaş culture, phase II.

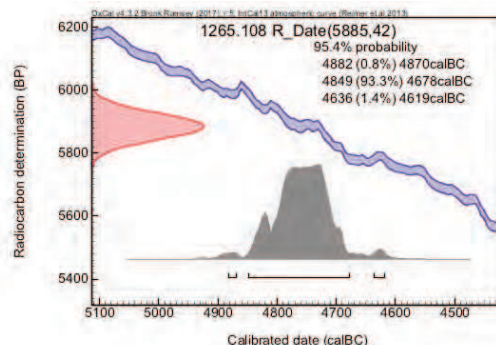

Fig. 12. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1265.108. Cultura Turdaş, faza II. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1265.108. Turdaş culture, phase II.

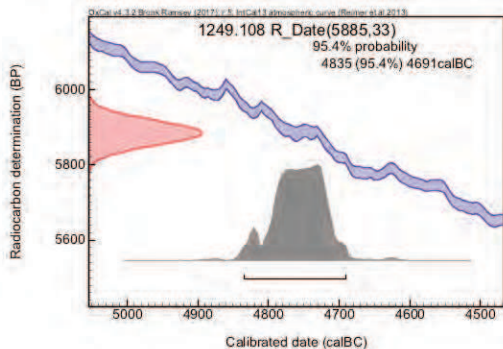

Fig. 13. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1249.108. Cultura Turdaș, faza II. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1249.108. Turdaș culture, phase II.

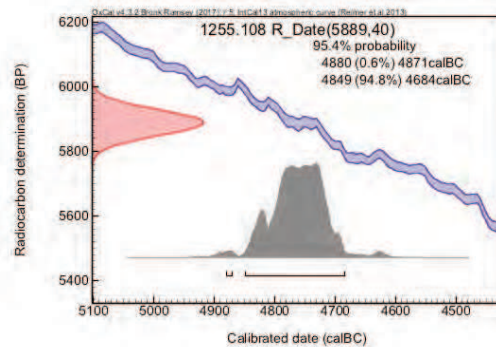

Fig. 14. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1255.108. Cultura Turdaș, faza II. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1255.108. Turdaș culture, phase II.

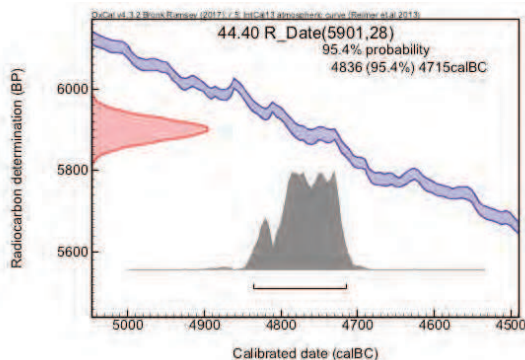

Fig. 15. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 44.40. Cultura Turdaș, faza II. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 44.40. Turdaș culture, phase II.

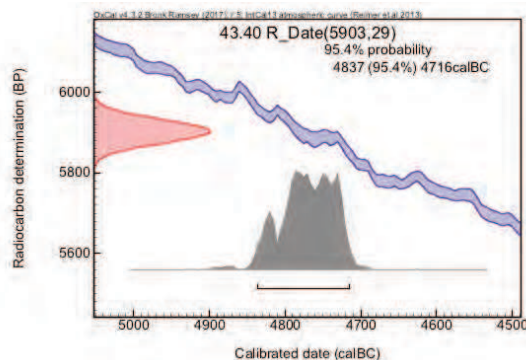

Fig. 16. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 43.40. Cultura Turdaș, faza II. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 43.40. Turdaș culture, phase II.

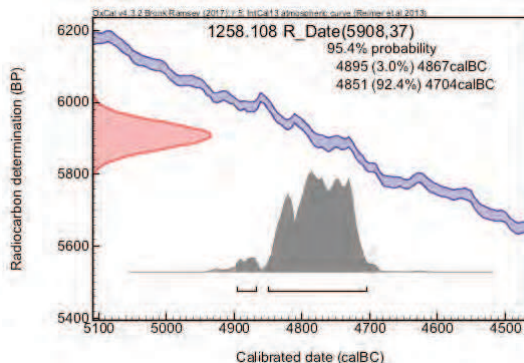

Fig. 17. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1258.108. Cultura Turdaș, faza II. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1258.108. Turdaș culture, phase II.

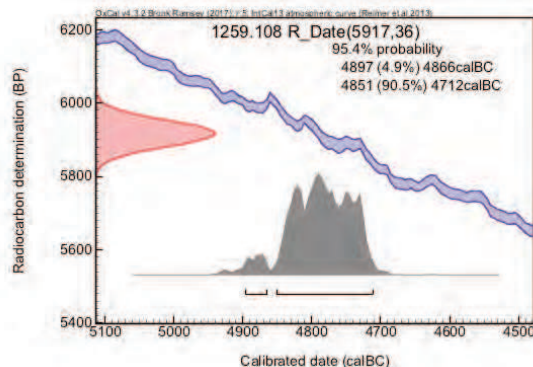
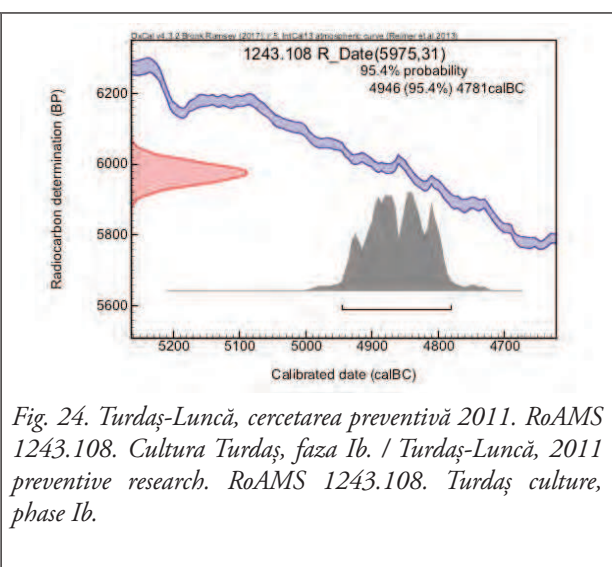
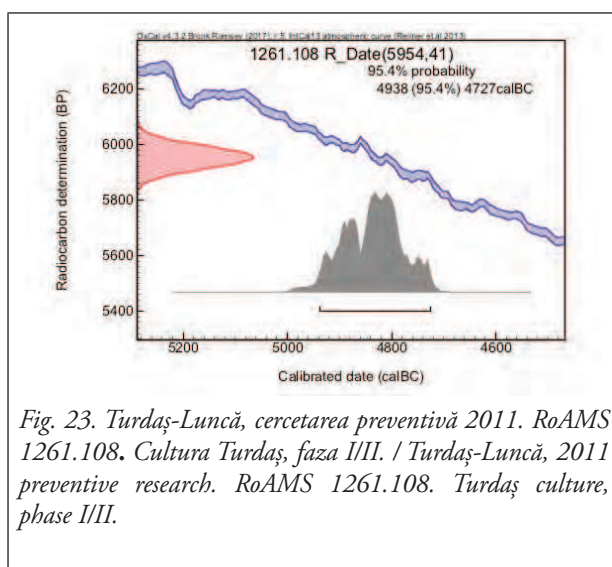
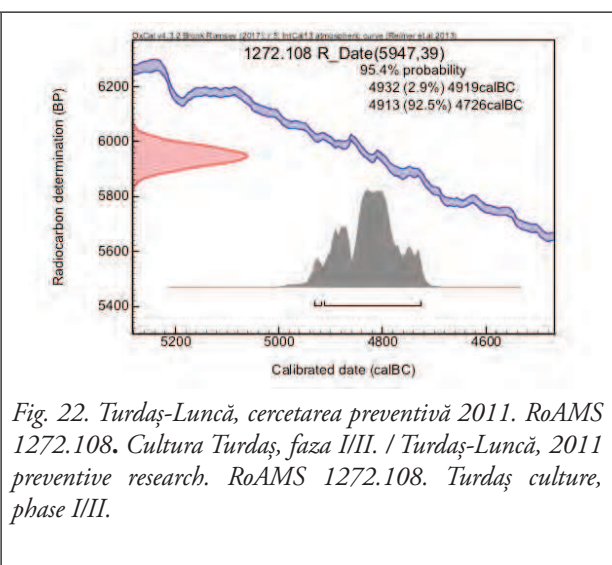
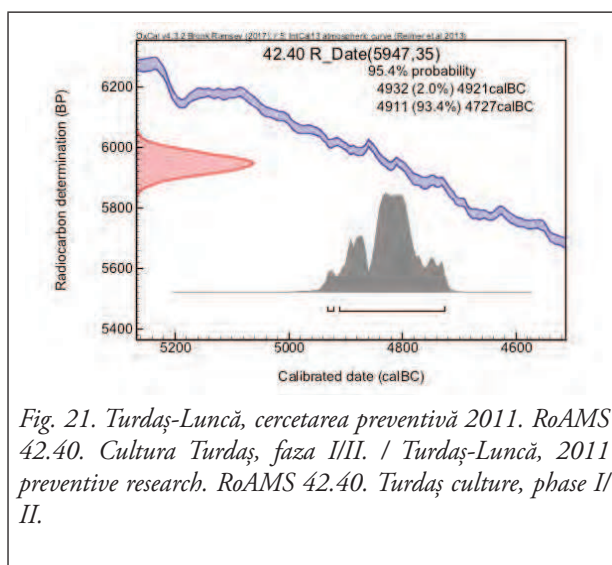
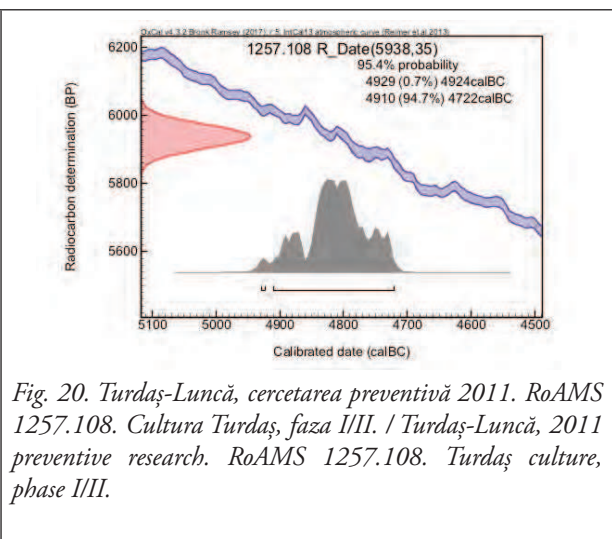
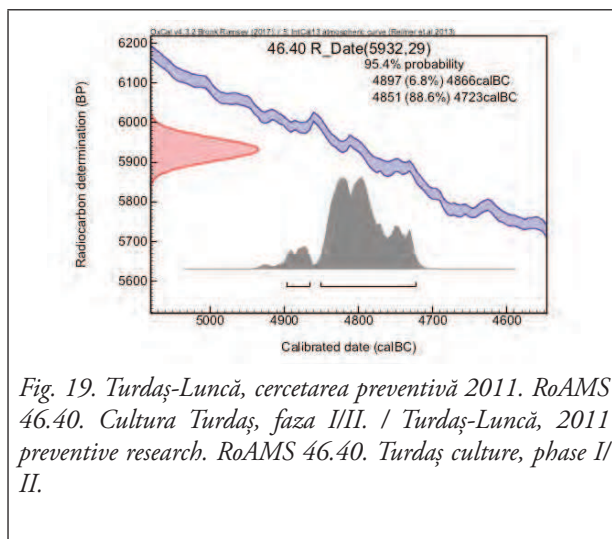
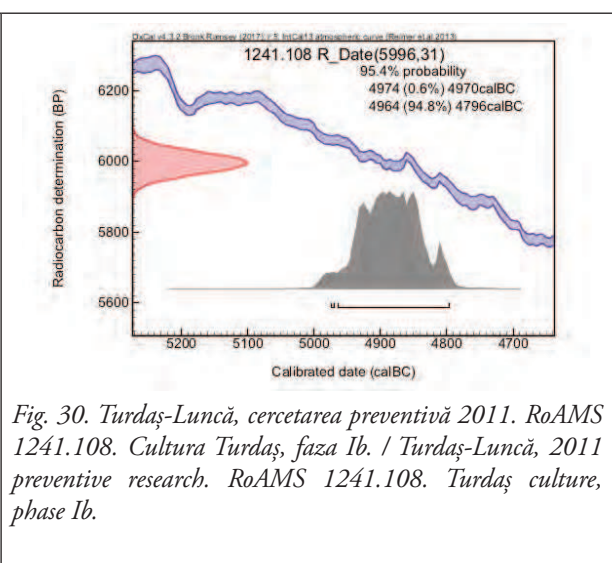
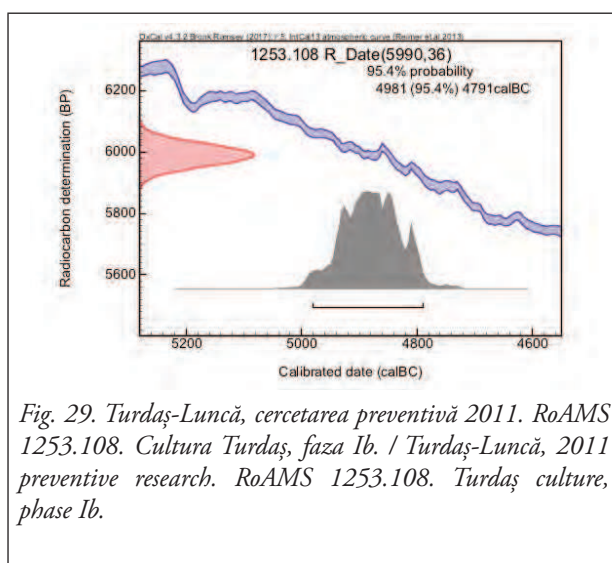
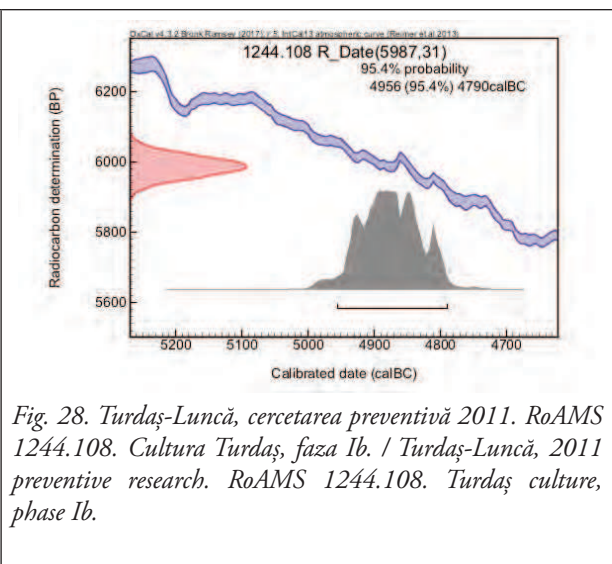
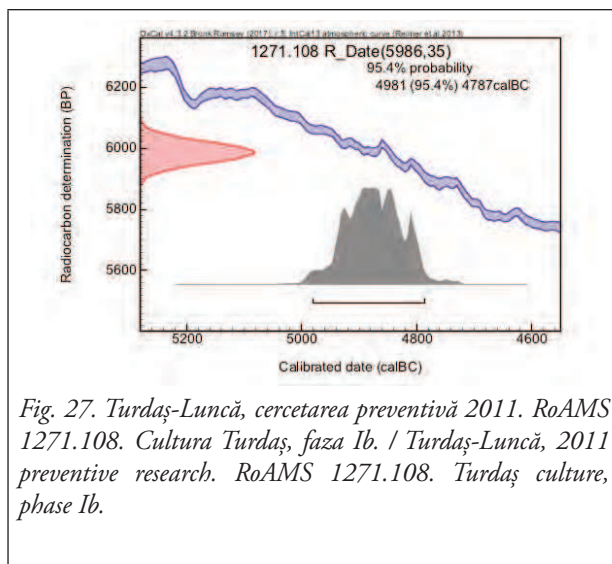
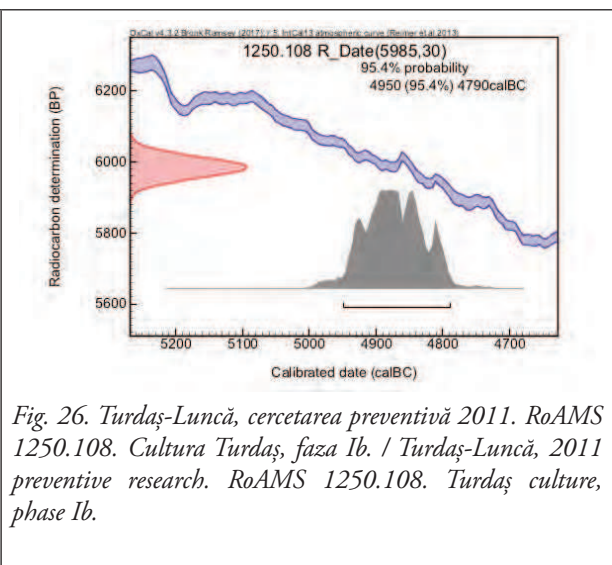
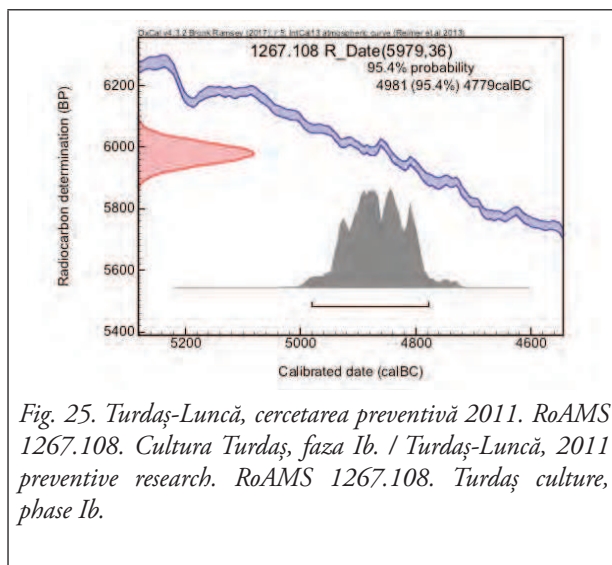

Fig. 18. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1259.108. Cultura Turdaș, faza II. / Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1259.108. Turdaș culture, phase II.

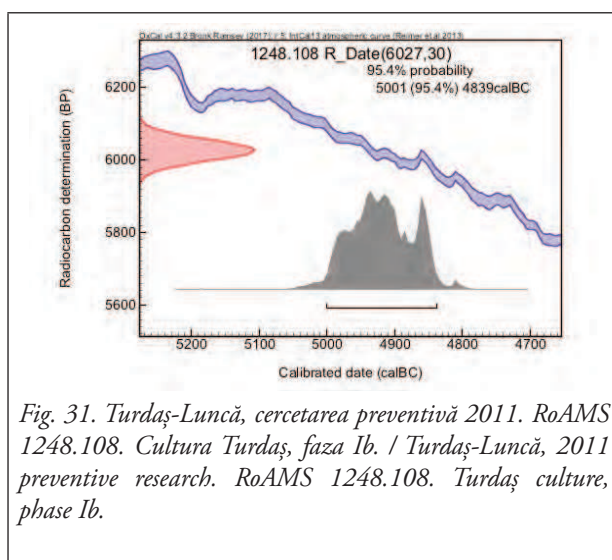

Fig. 31. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1248.108. Cultura Turdaş, faza Ib. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1248.108. Turdaş culture, phase Ib.

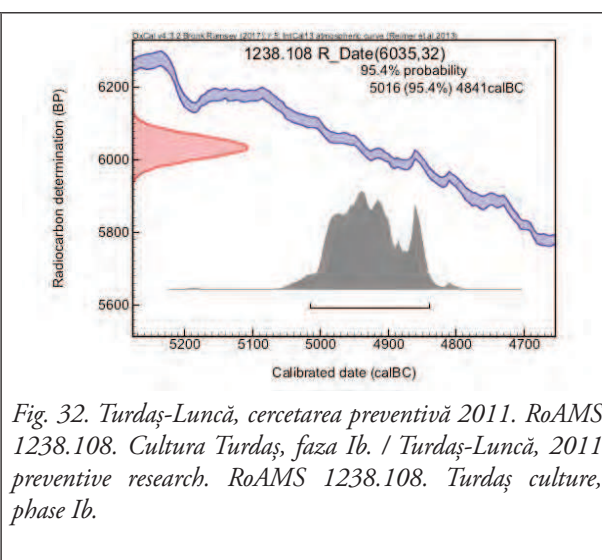

Fig. 32. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1238.108. Cultura Turdaş, faza Ib. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1238.108. Turdaş culture, phase Ib.

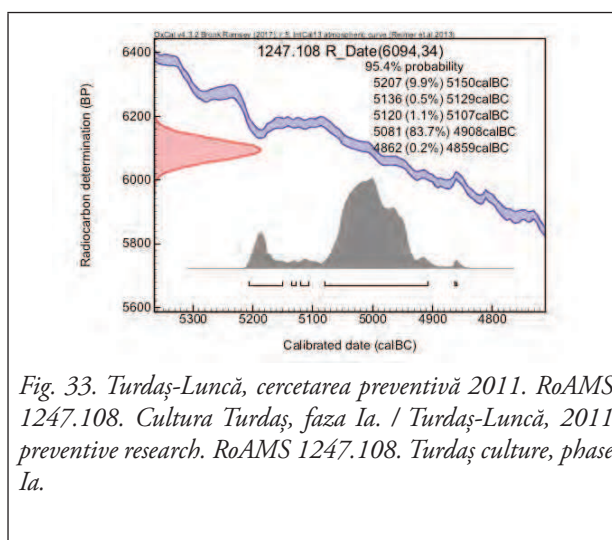

Fig. 33. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1247.108. Cultura Turdaş, faza Ia. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1247.108. Turdaş culture, phase Ia.

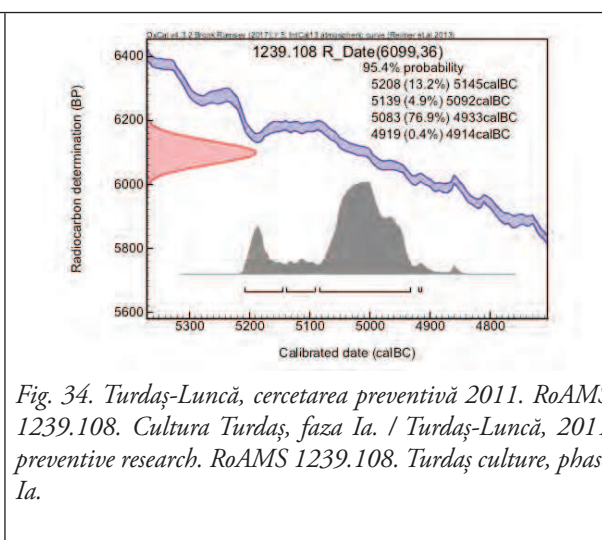

Fig. 34. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1239.108. Cultura Turdaş, faza Ia. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1239.108. Turdaş culture, phase Ia.

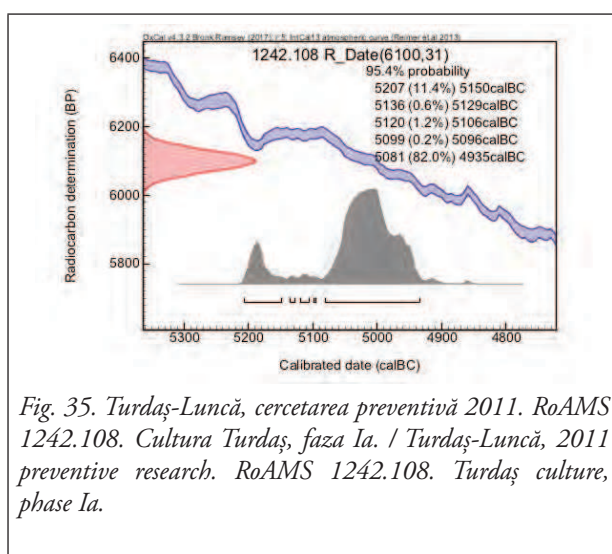

Fig. 35. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1242.108. Cultura Turdaş, faza Ia. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1242.108. Turdaş culture, phase Ia.

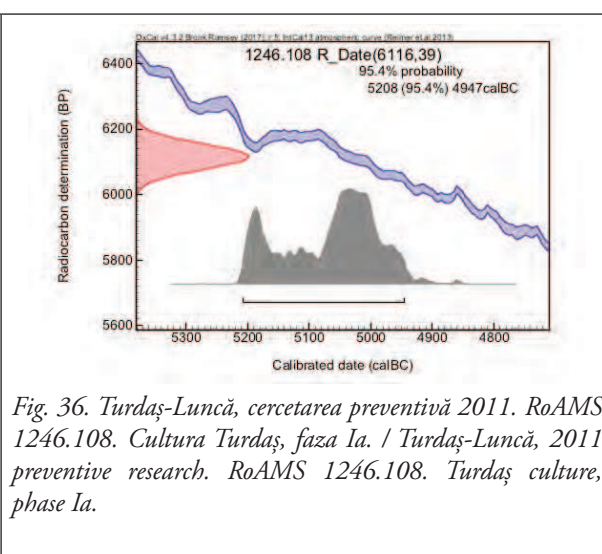
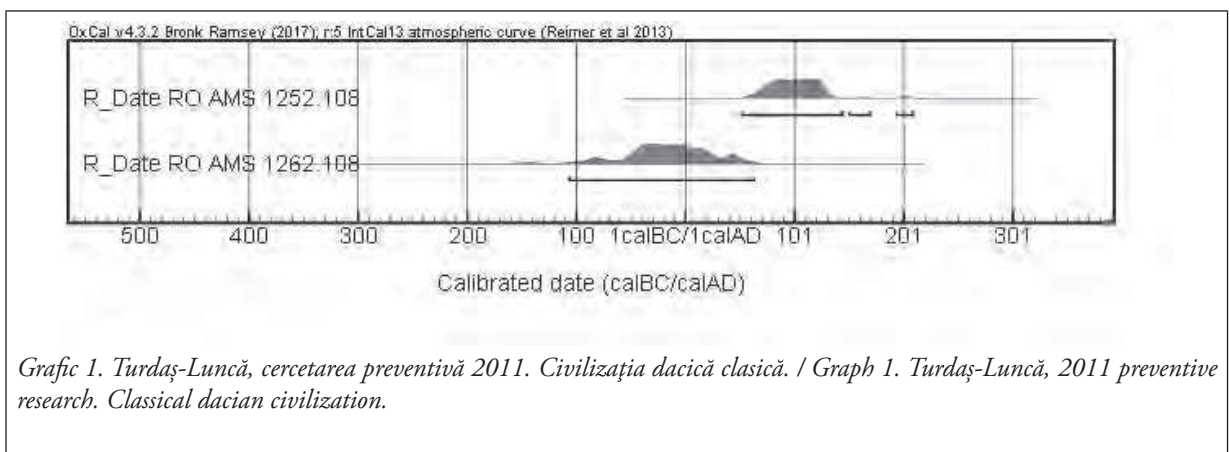
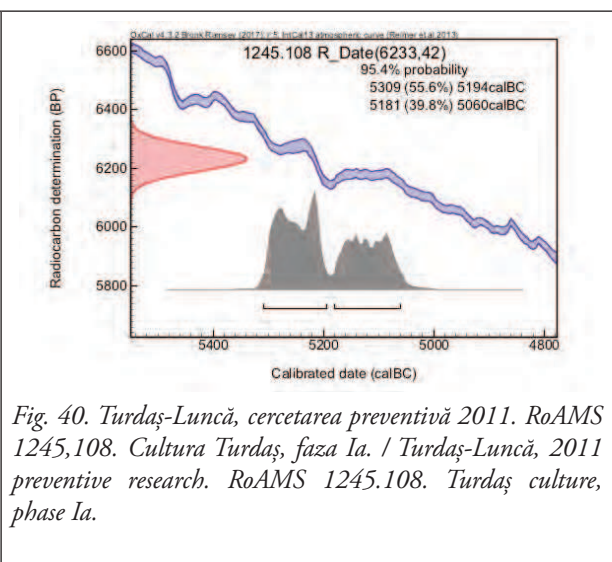
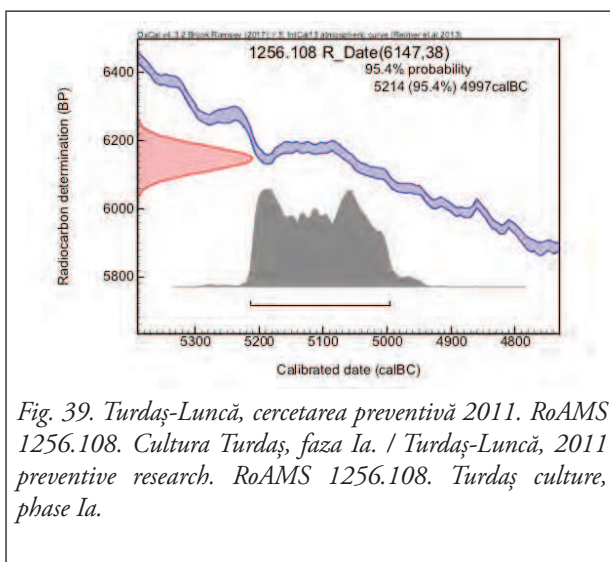
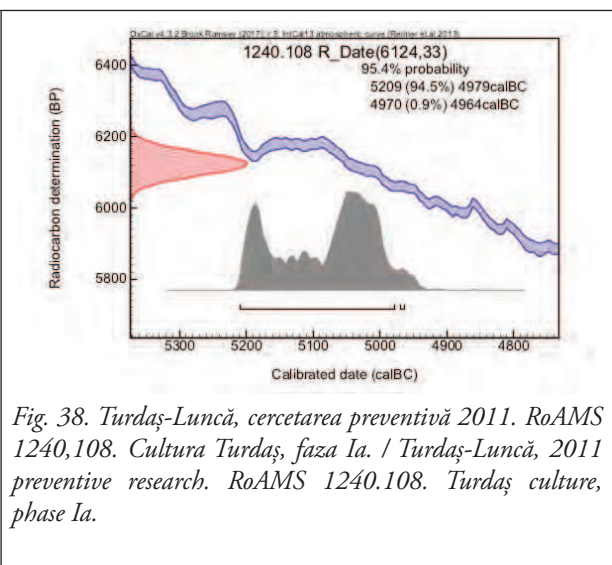
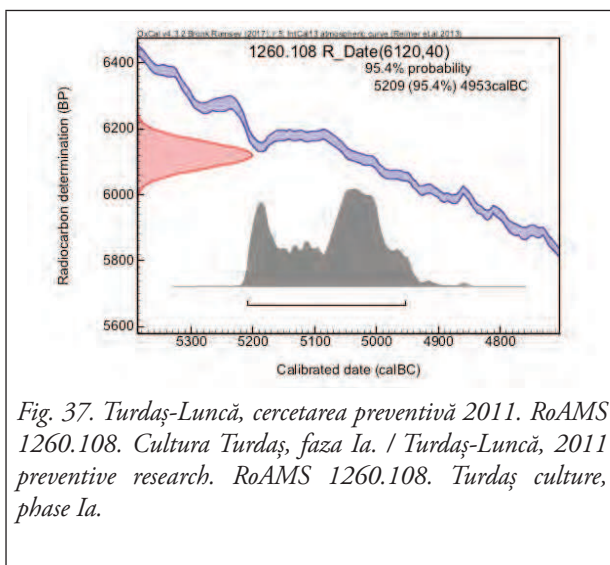
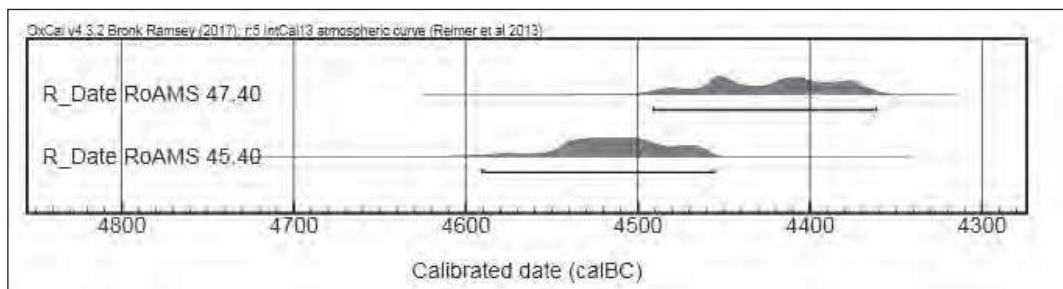
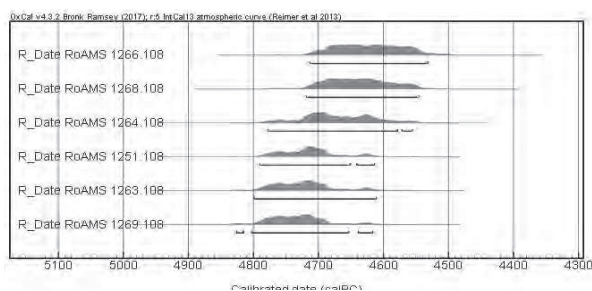

Fig. 36. Turdaş-Luncă, cercetarea preventivă 2011. RoAMS 1246.108. Cultura Turdaş, faza Ia. / Turdaş-Luncă, 2011 preventive research. RoAMS 1246.108. Turdaş culture, phase Ia.

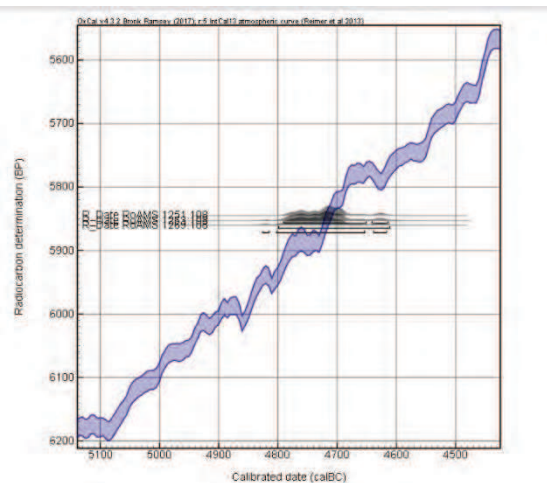

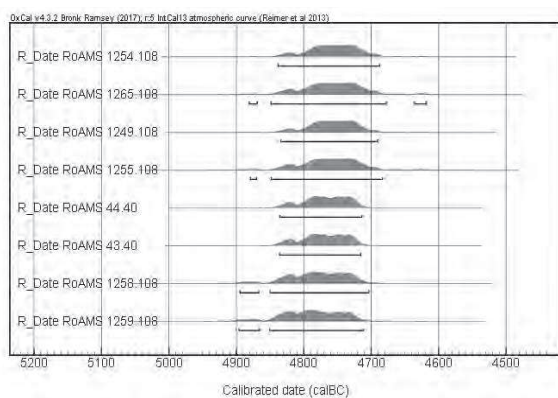
Grafic 2. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Cultura Petrești. / Graph 2. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Petrești culture.

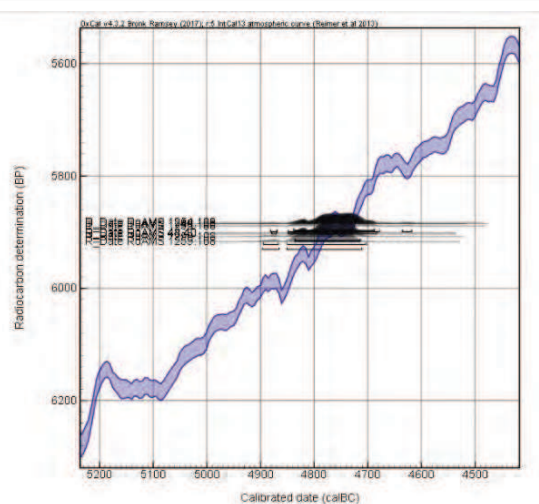
Grafic 3. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Cultura Turdaș, faza II/III și III. / Graph 3. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Turdaș culture, phases II/III and III.

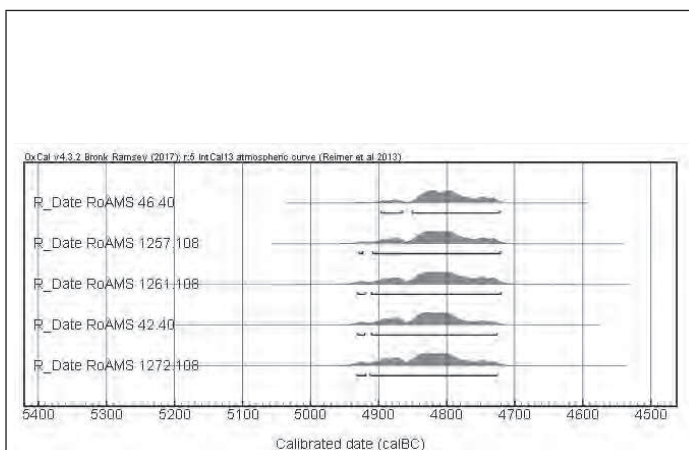
Grafic 4. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Cultura Turdaș, faza II/III și III. / Graph 4. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Turdaș culture, phases II/III and III.

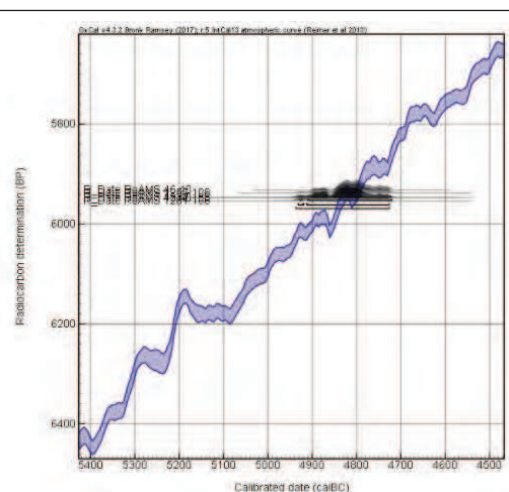
Grafic 5. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Cultura Turdaș, faza II. / Graph 5. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Turdaș culture, phase II.

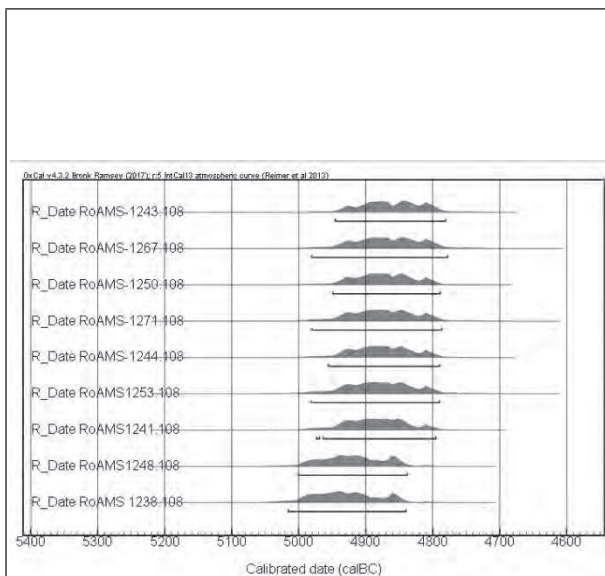
Grafic 6. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Cultura Turdaș, faza II. / Graph 6. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Turdaș culture, phase II.

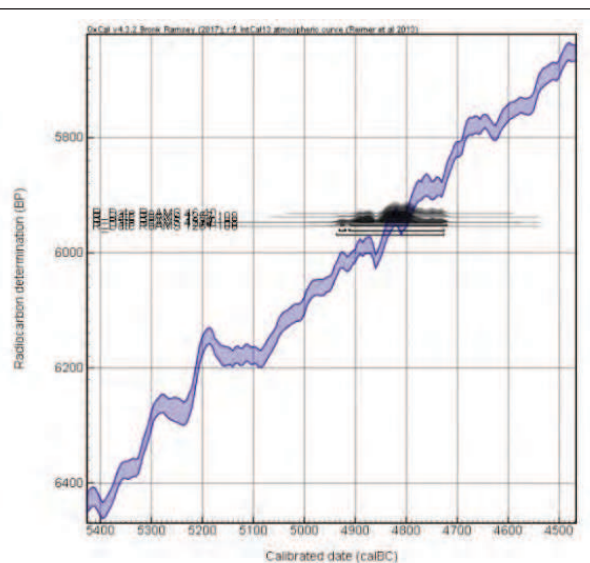
Grafic 7. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Cultura Turdaș, faza I/III. / Graph 7. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Turdaș culture, phase I/III.

Grafic 8. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Cultura Turdaș, faza I/III. / Graph 8. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Turdaș culture, phase I/III.

Grafic 9. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Cultura Turdaș, faza Ib. / Graph 9. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Turdaș culture, phase Ib.

Grafic 10. Turdaș-Luncă, cercetarea preventivă 2011. Cultura Turdaș, faza Ib. / Graph 10. Turdaș-Luncă, 2011 preventive research. Turdaș culture, phase Ib.

